

**ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМий ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc. 03/30.12.2019.Fil.05.02
РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ**

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РУСТАМОВА ИБОДАТХОН ИКРАМОВНА

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР НАСРИЙ АСАРЛАРИ ПОЭТИКАСИ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

Филология фанлари доктори (DSc) диссертацияси

АВТОРЕФЕРАТИ

Фарғона – 2022

Филология фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати
мундарижаси

Оглавление автореферата докторской диссертации
Content of the abstract of doctoral dissertation

Рустамова Ибодатхон Икрамона
Абдулла Қахҳор насрий асарлари поэтикаси..... 3

Rustamova Ibodatxon Ikramona
Addullah Kahhor Poetics of prose.....35

Рустамова Ибодатхон Икрамовна
Поэтика прозаических произведений Абдуллы Каххора 65

Эълон қилинган ишлар рўйхати
Список опубликованных работ
List of published works.....69

**ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc. 03/30.12.2019.Fil.05.02
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РУСТАМОВА ИБОДАТХОН ИКРАМОВНА

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР НАСРИЙ АСАРЛАРИ ПОЭТИКАСИ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

Филология фанлари доктори (DSc) диссертацияси

АВТОРЕФЕРАТИ

Фарғона – 2022

Филология фанлари доктори (DSc) диссертацияси маълум Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маъмурияти културисига Олий аттестация комиссиясида В2021.1.DSc.Fil.260 рақами билан рўйхатга олинган.

Диссертация Фарғона давлат университетида баҳарланган.

Диссертация аннотацияси Илмий кенгаш веб-саноҳида (www.fdu.uz) ҳамда "Ziynet" Аxbopи-тaқoлми порталига (www.ziynet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Сайирдинов Асбар Гафурович,
филология фанлари доктори

Расмий алоқондорлар:

Рагулова Умида Вуллати кичик
филология фанлари доктори

Халидов Уллубек Абдувахобович,
филология фанлари доктори

Вазирин Атиқддин Норманович,
филология фанлари доктори

Етaқим тaқвoлм:

Ўзбекистон илмий университети

Диссертация қoғoқим Фарғона давлат университети културисига филология фанлари бўлиғим илмий алоқондор бўлиғим DSc. 03/30.12.2019.Fil.05.02 рақами билан Илмий кенгашнинг 2022 йил 10-09 сана 10-09 дағи мақолида бўлиғим утади. (Мақолига: 100151, Фарғона ил., Б.Мартинковий, 107, Тел: (0573) 244-44-28; факс: (0573) 244-44-91; e-mail: fdu@fdu.uz)

Диссертация билан Фарғона давлат университети Аxbopи ресурс мақолида тақвoлм мувоқоқим (19 рақами билан рўйхатга олинган). (Мақолига: 100151, Фарғона ил., Б.Мартинковий, кўчасига 107, Тел: (0573) 244-44-04).

Диссертация аннотацияси 2022 йил 10-09 кунин тарқатилган. (2022 йил 10-09 дағи 50 рақами рессетт баҳарланган).

Ш.М.Исмаилов,
Илмий алоқондор бўлиғим

филология фанлари доктори, ф.ф.д., профессор

М.Т.Зайнуров,
Илмий алоқондор бўлиғим

филология фанлари доктори, ф.ф.д., акадмик

Г.Б.Қoғoқим,
Илмий алоқондор бўлиғим

филология фанлари доктори, ф.ф.д., акадмик

профессор, ф.ф.д.

КИРИШ (докторлик (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон адабиётшунослигида ёзувчи маҳорати, услубига хос жиҳатларни белгилашда бадиий асар поэтикаси билан боғлиқ илмий-назарий қарашларни умумлаштириш насрий асарларда бадиий матн яратиш ва воқеликни бадиий талқин этиш тамойиллари ритм, қаҳрамон, характер яратиш маҳоратини ўрганиш тадқиқотчиларнинг мунтазам диққат марказида бўлган. Бугунги кунда дунё халқларининг бадиий асар поэтикаси билан боғлиқ илмий-назарий қарашларини умумлаштириш, муайян ижодкор асарлари поэтикаси тадқиқи орқали умуминсоний ва миллий қадриятларни акс эттиришдаги ижодкор маҳоратини илмий асослаш муҳим амалий аҳамият касб этади.

Ҳозирги замон дунё адабиётшунослигида бадиий насрда модернистик тасвир усуллари юз кўрсатаётган бир пайтда, умуминсонийлик, замонавийлик, миллийлик тамойилларига асосланган онтологик, герменевтик, структурал таҳлилларга эътибор қаратилмоқда. Бу эса бадиий асарлар поэтикасида ровий ривоя тарзи, ровий функцияси, ритм ва уни ҳосил қилувчи воситалар ўрнини эътиборга олган ҳолда индивидуал услуб ва маҳорат масалаларини чуқур таҳлил этиш орқали илмий-назарий жиҳатдан асослаш заруратини келтириб чиқаради.

XX аср ўзбек насри ўзига хос тараққиёт ва изланишлар босқичини босиб ўтди. Маълумки, собиқ шўролар даврида бир ижодий методнинг ҳукмрон бўлиши ижод эркинлигига акс таъсир кўрсатиб, ҳаёт ҳақиқати талқинида ёзувчига қийинчилик туғдиради. Лекин шунга қарамай ўз даврида XXI аср ижодкорлари учун ҳам ўрганиш манбаи вазифасини бажарадиган асарлар яратилдики, ушбу асарлар поэтикаси: услуб ва маҳорат, қаҳрамон ва характер, бадиий матн ва контекст, бадиий нутқ ва конфликт, ижодий жараён ва ижодий лаборатория каби масалалар тадқиқи долзарб ҳисобланади. “Айниқса, ҳозирги нотинч ва таҳликали замонда бутун башарият олдида пайдо бўлаётган, биз илгари дуч келмаган долзарб мураккаб муаммолар, глобал хавф-хатарларни биргаликда бартараф этиш, шу йўлда барча эзгу ниятли кишиларни бирлаштиришда, дунё аҳолисининг қарийб учдан бир қисмини ташкил этадиган ёшларни гуманистик ғоялар руҳида тарбиялашда бадиий сўз санъатининг ўрни ва масъулиятини ҳар қачонгидан ҳам юксалтириш зарурлигини бугунги куннинг ўзи тақозо

этмоқда”.¹ Шундай экан, XX аср ўзбек адабиётида ўзига хос ўринга эга бўлган Абдулла Қаҳҳор ижоди бадиий тафаккуримизнинг бебаҳо бойлиги ҳисобланиб, бугунги ислохотлар ва янгиланишлар жараёнида ҳам ёш авлодни маънавий ва ахлоқий жиҳатдан тарбиялашда муҳим вазифани бажаришга хизмат қилаётгани билан аҳамиятлидир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4794-сон “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”, 2017 йил 16 февралдаги ПФ-4958-сон “Олий ўқув юртидан кейинги таълимни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги фармонлари, 2017 йил 17 февралдаги ПҚ-2789-сон “Фанлар академияси фаолияти, илмий-тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ 2–909-сон “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2017 йил 24 майдаги ПҚ-2995-сон “Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”, 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”, 2020 йил 19 октябрдаги ПҚ - 4865-сон “Алишер Навоий номидаги халқаро жамоат фондини ташкил этиш тўғрисида”ги қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 16 февралдаги 124-Ф-сон “Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётни халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро конференциялар ўтказиш тўғрисида”ги қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқот республикада фан ва технологиялар ривожланиши устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур диссертация республика фан ва технологиялари ривожланишининг I.“Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни ривожлантириш” устувор йўналишида бажарилган.

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи.²

¹ Мирзиёев Ш . Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлсин. Учинчи жилд. –Тошкент: Ўзбекистон, 2019. –Б.340.

² Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи .Conneli F/ / Study of poetry/ Norwood press. Mass,U.S.A.1913/ - p.232; Wellek Rehe, Warreh Austin. Theory of Literature. New York Harcourt, Brace and Company.1946; Rabinovitz R. Iris Murdoch. Columbia University Press. New York and London, 1968. Wolfe P. The disciplined heart: Iris Murdoch and her novels.Columbia Missouri. University of Missouri Press. 1966.<http://cup.columbia.edu>; Ноговицын О. Поэтика русской прозы.-С. Петербург: Высшая религиозно-философская школа,1999. –155 с. Баршт К. Поэтика прозы Андрея Платонова. – Спб. 2000. – 484 с. <http://pushkinskiydom.ru>. Ветлловская В. Анализ эпического произведения: Проблемы поэтики. – Спб.: Наука, 2002. -214 стр.[www://kniga.websib.ru](http://www.kniga.websib.ru), www.harvard.edu, www.mgu.ru, www.bgpu.by ва бошқа манбалар асосида тайёрланди.

Жаҳон адабиётшунослигида поэтика масалалари, таниқли ёзувчилар насри бадиияти барча даврларда олимларнинг диққат марказида бўлган. Хусусан, Jons Hopkins university (U.S.A. Ф.М.Коннелининг “Адабиётни ўрганиш” асарида адабиётшуносликнинг назарий асосларини уч қисм (11 бўлим) ва иловада очиб берган), University of Yale (Рене Уэллек, Остин Уорренларнинг “Адабиёт назарияси” асарида поэтик муаммоларини таҳлил этган). University Columbia (Р.Рабинович ва П.Вульфнинг “Айрис Мёрдок романлари поэтикаси”ни) да самарали ишлар қилинмоқда.

Шунингдек, Санкт-Петербург университети (О.Ноговицыннинг “Рус насри поэтикаси”ни, К.Барштнинг “Андрея Платонов насри поэтикаси”ни, В.Ветловскаянинг “Эпик асарлар таҳлили: поэтика муаммолари” ҳақида фикрлари), Москва давлат университети (Н.Тамарченко, В.Тюпа, С.Бройтман), Белоруссия давлат педагогика университетида роман поэтикаси махсус тадқиқотлар олиб борилган (Т.Комаровская).

ЎЗР ФА Ўзбек тили адабиёти ва фольклори институти (С.Мириев, З.Мирзаева), Ўзбекистон Миллий университети (М.Шарафуддинова, С.Камилова), Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети (И.Якубов)да роман поэтикасига оид тадқиқотлар амалга оширилган.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Жаҳон ва рус адабиётшунослигида бадиий асар поэтикасининг назарий асослари, бадиий асар структураси, образ яратиш усуллари, ёзувчининг ўзига хос ижодий тамойили, бадиий асар тили, унинг бадиийлиги жиҳатлари Аристотель, М.Храпченко, М.Бахтин, Е.Хализев, А.Веселовский, М.Гришман, В.Виноградов, В.Белинский, Б.Шкловский, Г.Поспелов, Ф.Шеллинг, Е.Добин, В.Кавалев, Ю.Борев,³ каби олимлар тадқиқотларида ўрганилган. Адабиётшунос олимлар М.Қўшжонов, О.Шарафиддинов, М.Султонова, Ҳ.Абдусаматов, У.Норматов, С.Содиқ⁴ кабиларнинг илмий изланишларини Абдулла Қаҳҳор ижодининг ўрганишдаги йирик фундаментал тадқиқотлар сирасига киритиш мумкин.Шунингдек, У.Ҳамдам, Р.Қўчқор, Д.Тўраев, В.Боролина, И.Ҳаққул, Ҳ.Болтабоев, Й.Солижонов, А.Сабирдинов,

³ Аристотель. Поэтика. –Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980; Храпченко М. Творчество Гоголя.–Москва: Академ.наук. СССР, 1957.–258 с.; А.Потебня Теоретическая поэтика.–Москва: Высшая школы, 1990. –342 с.; Храпченко М. Горизонты художественного образа.–Москва: Художественная литература, 1986.–439 с.; Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. – Москва: Худож. лит., 1975. –502 с.; Бахтин М. Романда закон ва хрэнатоп шакллари. –Тошкент: Akademnashr, 2015. –288 б; Хализев Е. Теория литературы.–Москва:Высшая школы,1999, –398с.WWW.gumfak.ru Веселовский А. Историческая поэтика, – Москва: Высшая школа, 1989. –406 с; Гришман М. Ритм художественной прозы. Москва: Сов писатель, 1982. –С.365; Виноградов В. О теории художественной речи.–Москва: Высшая школы, 1971. –118 с.; Поспелов Г. Введение в литературовведение. –Москва: Высшая школы, 1983.С-202. Добин Е. Жизненный материал и художественный сюжет. –Москва: Сов.писатель,1982; Кавалев В. О стиле художественной прозы. – Москва: Художественная литература, 1960; Гришман М. Ритм художественной прозы. –Москва: Сов писатель, 1982. –С.365;

⁴Қўшжонов М., Норматов У. Маҳорат сирлари. – Тошкент: Бадиий адабиёт, 1968. – 220 б.; Султонова. М. Абдулла Қаҳҳор услуби. –Тошкент: Фан, 1967.; .Шарафиддинов О. Абдулла Қаҳҳор. –Тошкент: Ёш гвардия, 1988.-255-б.; Абдусаматов Ҳ. Абдулла Қаҳҳор ҳаёти ва ижоди ҳақида очерк. – Тошкент: Бадиий адабиёт нашриёти, 1980; Содиқ С. Абдулла Қаҳҳор ижоди ва адабий танқид: Филол. фан. док. дисс... –Тошкент, 1997. –210 б.

Ш.Норматова, О.Жўрабоев⁵ каби олимларимиз томонидан адиб асарлари турли назарий муаммолар асосида ўрганилган. Мавзуга яқин ишлар⁶ қатор адабиётшуносларимиз томонидан образ ва характер яратиш аспектида ишда ёритилган.

Истиклол даврида кўплаб соҳалар каби адабиётшуносликда ҳам жиддий ўзгаришлар содир бўлди. Ўзбек адабиёти манбаларини жаҳон адабиёти контекстида ўрганиш, бадиий матнни турли-туман кўринишларда тадқиқ этиш ҳаракатлари кучайди. “Умуман олганда, ҳар қандай таҳлил, жумладан структур таҳлилнинг пировард мақсад-вазифаси бадиий асарнинг жон жойини топиш ва уни далиллар орқали илмий аниқ ва таъсирчан тарзда кўрсатиб беришдир”.⁷ Айтилган илмий қарашларга муносабат билдириш билан бирга, улар томонидан ўрганилмаган назарий жиҳатлар ёритилган.

М.Кўшжонов, О.Шарафиддинов, У.Норматов, Ҳ.Умуров, Д.Тўраев, Ҳ.Болтабоев, Д.Қуронон, О.Жўрабоев, Х.Ҳамрақулова, М.Кўчқорова каби олимлар изланишларида айнан шу жиҳатларга алоҳида эътибор қаратилган.

Кейинги йилларда ўзбек адабиётшунослигида Абдулла Қаҳҳор асарларини мустақиллик даври талаблари асосида янгича талқин этиш жараёнлари бошланди. Бадиий матнни таҳлил этишда матнни англаш ва тушуниш кенгайди, асар структурасидан янги маъноларни топиш ҳолатлари кузатилди, ўқувчини атрофлича мушоҳада қилишга ундаш, унинг тафаккурига таъсир этиш усуллари кашф қилинди.

Д.Қуронон, С.Милиев, Ҳ.Болтабоев, И.Ҳаққулнинг бадиий матн билан боғлиқ рисола ва мақолалари тадқиқот концепциясини белгилаб олишимизда асос бўлди. Уларнинг тадқиқотлари бевосита асар структураси билан боғлиқ жараёнларни матн асосида тадқиқ қилганлиги билан аҳамиятли саналади. Бироқ А.Қаҳҳор асарлари структураси билан боғлиқ жиҳатлар адабиётшунослигимизда кенг ўрганилмаганлигини назарда тутиб, асар структурасида ровий ривоя тарзи, функцияси, унинг ўзига хос жиҳатлари, бадиий воқеликни ташкиллашда асар ритми ва ритм ҳосил қилувчи воситалар, бадиий деталь ва унинг функционаллик даражаси, образ ва портрет яратишдаги муаллиф маҳорати, тип яратишдаги унинг ўзига хос

⁵ Ҳамдам У. Янги ўзбек шеърляти. –Тошкент: “ADIB”, 2012. –304 б.; Кўчқор Р. Мен билан мунозара қилсангиз.–Тошкент: Маънавият, 1998. –96 б; Болтабоев Ҳ. Теранлик. (“Анор” ҳикоясининг структурал таҳлили). // Адабиётимиз фаҳри. –Тошкент: Ўзбекистон, 2007; Жўрабоев О. Матннинг матности сирлари. – Тошкент: Tamaddun, 2019. –199 б.; Солижонов Й. Ҳақиқатнинг синчков кўзлари –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Миллий кутубхона нашриёти, 2009. –226 б.; Сабирдинов А. Маънавият ва маърифат чашмалари. –Тошкент: Akademnashr, 2006 . –Б. 144; Боролина И. Абдулла Қаҳҳор. Очерк творчество. –Тошкент: Гос. изд. художественной литературы, 1957. – С.120; Кўчқорова М. “Ўтмишдан эртақлар” тадқиқи. –Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. –144 б.; Кўчқорова М. “Сароб”нинг матн ости сирлари. Ziyouz.uz . *Илм ва фан*. –144 ,. ва *адабиёт* саҳифаси.

⁶ Матёқубов С. Ҳозирги ўзбек ҳикоячилигида қаҳрамон руҳиятини тасвирлаш тамойиллари: Филол. фан. номз... афтореф. –Тошкент, 2008. –23 б.; Қуронон Д. Чўлпон поэтикаси (насрий асарлари асосида): Филол фан. д-ри. дисс... автореф. –Тошкент,1998. –53 б.; Каримов Б. Абдулла Қодирий: танқид, таҳлил ва талқин.–Тошкент: Фан, 2006; Йўлдашев Қ. Ўзбек совет ҳикоячилигида характер тасвири эволюцияси: Филол. фан. номз... дисс. –Тошкент, 1985. –164 б.; Иноятлов Ч. Ҳозирги ўзбек прозасида характер проблемаси. –Тошкент: Фан, 1984, –128 б. Дониёров Ш. Шукр Холмирзаев ҳикояларининг бадиий-услубий ўзига хослиги: Филол. фан номз... дисс. –Тошкент, 1999. –130 б.

⁷ . Милиев С. (Сувон Мели). Глобал илмий-бадиий талқин поэтикаси: Фил. фан. док-ри (DSc.) дисс. – Тошкент, 2019. –Б.66.

ижодий тамойиллари масаласи, бадий матнни ташкиллашда ўхшатиш, қиёслаш перифраза каби тасвирий воситалар бадий асар контекстида ўрганилди, ёзувчи ижодий услубидаги индивидуал жиҳатлар асосланган.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Тадқиқот Фарғона давлат университети илмий-тадқиқотлар режасининг ”Ўзбек адабиётшунослиги бўйича илмий-тадқиқотларнинг илмий-назарий асослари” мавзуси доирасида амалга оширилган.

Тадқиқотнинг мақсади А.Қаҳҳор насрий асарлари поэтикасини илмий-адабий нуқтаи назардан асослаш, унинг асар композицион структураси билан боғлиқлик даражаси, ровийнинг ривоя тарзи ва образлар таҳлили масаласини очиб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

асар структурасида ровий функцияси ва ўрни, унинг ўзига хос жиҳатларини асослаш ҳамда ритм ва ритм ҳосил қилувчи воситаларнинг бадий воқеликни ташкиллашдаги, ифода таъсирчанлигини таъминлашдаги функциясини аниқлаш;

тасвир ва талқин ҳаётийлигини юзага чиқаришдаги деталларнинг ўрни, уларнинг динамикасини ёритиш, шунингдек, ровийнинг ривоя тарзи, унинг позициясини воқелик ва қаҳрамонларга бўлган муносабатлари асосида кўрсатиш;

образ ва унинг портретини яратишдаги ёзувчи маҳоратини тадқиқ этиш; роман жанри имкониятларидан самарали фойдаланишдаги ёзувчи услуби ва маҳорати масаласини ёритиш;

прототип, характер, тип, персонаж шакллантиришдаги ёзувчи услубига хос жиҳатларни кўрсатиб бериш ҳамда ёзувчининг қаҳрамон ва персонаж яратишдаги қиссачилик маҳорати тадқиқи орқали унинг ушбу жанр тараққиётига қўшган ҳиссасини очиб бериш;

ўхшатиш, перифраза каби тасвирий воситалар орқали типик образлар, қаҳрамонлар қиёфаси ҳамда характерини яратишдаги ўрнини кўрсатиб бериш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида Абдулла Қаҳҳорнинг беш жилдлик “Асарлар”ининг биринчи, иккинчи, учинчи жилдларига киритилган ҳикоя, қисса ва романларидан фойдаланилган. Жумладан, “Сароб”, “Қўшчинор чироқлари” романлари, “Ўтмишдан эртақлар”, ”Синчалак” қиссалари, “Бошсиз одам”, “Башорат”, “Тўйда аза”, “Майиз емаган хотин”, “Минг бир жон”, “Адабиёт муаллими”, “Санъаткор” ҳикоялари таҳлилга тортилган.

Тадқиқотнинг предметини Абдулла Қаҳҳорнинг турли жанрдаги насрий асарлари поэтикаси таҳлили орқали бадий маҳоратини ёритиш, унинг XX аср ўзбек адабиёти тараққиётидаги ўрнини кўрсатишни ташкил қилади.

Тадқиқот усуллари. Тадқиқот мавзусини ёритишда биографик, қиёсий-концептуал, биографик, герменевтик ва структурал таҳлил усулларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

ёзувчи насрий асарларида воқеликни бадиий талқин этишдаги ровий функцияси матн парчаларини умумлаштириш, ўқувчига қаратилган бадиий воқелик ҳақидаги маълумотларни тақдим этиш, йўналтирилган баёнотнинг ягона тизими доирасидаги ўзаро алоқадорлик монологик ва диалогик нутқий муносабатлар орқали далилланган;

роман имкониятлари асосида ҳикоялардаги ровий позициясининг тарафкашлиги ва бетарафлиги, роман жанри имкониятларидан самарали фойдаланишдаги ёзувчи услуби, ровийнинг роман структурасидаги роли, муаллифнинг характер яратишдаги тил имкониятларидан, яъни ўхшатиш, перефраза каби тасвирий воситалардан фойдаланишдаги маҳорати исботланган;

асар структурасида ритмнинг ўрни, унинг мазмуний ва шаклий воситаларга боғлиқлиги, ритмик бирликларнинг қаҳрамон ва персонажлар нутқидаги аҳамияти, ритм ҳосил қилувчи тиниш белгилари – кўп нуқта, қўштирноқ, сўроқ, ундов белгилари бадиий матнда етакчи шаклий восита эканлиги асосланган;

ёзувчи услубидаги ўзига хос жиҳатлар асар қаҳрамонларининг салбий характерларини шакллантиришда уларнинг ўз-ўзини фош этиш, деталларга хос динамиклик ва функционаллик, ироник ифодалардан фойдаланиш орқали унинг XX аср ўзбек насри тараққиётидаги ўрни исботланган;

адибнинг ҳикоя, қисса, романлари таҳлили орқали унинг бадиий-эстетик қарашлари маъқуллаган ва маъқулламаган эстетик идеали тимсоллар ва прототиплар асосида образ яратиш, характерларни ишонарли чиқишидаги услубий маҳорати далилланган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси қуйидагилардан иборат:

ўзбек насрида ровий позицияси ва функцияси масалаларини ижтимоий-фалсафий, бадиий-эстетик ва тарихий аспектда тадқиқ этиш воситасида чиқарилган назарий ва илмий хулосалар адабиётшунослик учун янги илмий-назарий маълумотлар бериши, ўзбек адабиёти тарихи, адабиёт назарияси, ўзбек адабий танқиди тарихи, ҳозирги адабий жараён, бадиий таҳлил асослари каби фанлардан яратилган дарслик ва қўлланмаларнинг мукамаллашувига хизмат қилиши асосланган;

насрий асар қонуниятлари асосида назарий қарашларни ижодкор асарлари мисолида тадқиқ этишга қаратилган ёзувчи эстетик идеалини яратишда унинг маҳорати очиб берилган;

ёзувчи ижодида образ, характер, тип яратишдаги услубий ўзига хослиги қиёслаш воситасида таҳлил қилинган;

тадқиқот натижалари асосида яратилган монография ва илмий мақолалар талаба ёшлар ва ўқувчиларнинг бадиий-эстетик дидини шакллантириш ҳамда насрий асарларни ўрганишдаги амалий аҳамияти асосланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги Абдулла Қаҳҳор насрий асарларига ёндашув ва қўлланилган усулларнинг тадқиқот мақсадига

мувофиқлиги, назарий маълумотларнинг илмий манбаларга асосланганлиги, танланган бадиий манбаларнинг тадқиқот предметиға мослиги, назарий фикрлар ва хулосаларнинг амалиётға тадбиқ этилганлиги, адабиётшунослик методологияси ёрдамида таҳлил ва талқин қилинганлиги, натижаларнинг ваколатли тизимлар томонидан тасдиқланганлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти.

Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундан иборатки, диссертация материалларидан бадиий асар поэтикасини ўрганишда назарий асос сифатида, қўлланилган методологик усуллардан насрий асарларни тадқиқ этишда, ижодкор маҳоратини белгилашда, ёзувчи лабораториясини ўрганишда методологик асос бўлади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти шундаки, олий таълим муассасаларининг магистратура ва бакалаврият йўналишлари учун янги ўзбек адабиёти, бадиий таҳлил асослари, назарий поэтика, адабиёт назарияси фанлар бўйича дарслик ва ўқув қўлланмаларнинг янги авлодини яратишда, маъруза матнлари тайёрлашда, махсус курс ва семинар машғулотларини ташкиллашда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. А.Қахҳор насрий асарлари поэтикаси муаммоси тадқиқи бўйича олинган илмий натижалардан:

ёзувчи насрий асарлари поэтикаси жанр хусусиятлари, образлар маънавий олами, муаллиф концепцияси масалаларининг назарий асослари таҳлилларидан Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлими гуманитар фанлар илмий тадқиқот институти 2012-2017 йилларда бажарилган ФА-1-1006-рақамли ”Қорақалпоқ халқ кўшиқларининг текстологик таҳлили ва нашрга тайёрлаш” мавзусидаги илмий-амалий лойиҳасини бажаришда фойдаланилган. (Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлими гуманитар фанлар илмий тадқиқот институти 2022 йил 27 январдаги 27/1 - сонли маълумотномаси). Натижада текстологик таҳлилларнинг илмий мукамаллигига эришилган.

насрий асарларда ровий функцияси ва позицияси асосидаги илмий хулосалардан Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлими гуманитар фанлар илмий тадқиқот институти 2012-2016 йилларда бажарилган ФА-0-43429-рақамли ”Қорақалпоқ фольклори ва адабиёти жанрларининг назарий масалаларини тадқиқ этиш” мавзусидаги фундаментал илмий лойиҳасини бажаришда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлимининг гуманитар фанлар илмий тадқиқот институти 2022 йил 21 январдаги 26/1-сон маълумотномаси). Натижада жанрларнинг назарий асослари тадқиқ этилишига эришилган.

насрий асар поэтикаси тўғрисидаги кузатишлардан “Жадид адабиёти тарихи” дарслигидаги назарий масалаларни ёритишда фойдаланилган (Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2021 йил 25 декабрдаги 538-сонли

буйруғига асосан 538-283 рақами билан рўйхатдан ўтган гувоҳнома). Натижада ушбу илмий хулосалар дарслик материалларини илмий жиҳатдан бойитишга хизмат қилган.

Диссертацияда илгари сурилган бадиий маҳорат, поэтика муаммолари тадқиқига оид илмий назарий хулосалардан, таклиф ва тавсиялардан, эришилган илмий янгиликлардан ва Абдулла Қаҳҳор ижодиётини ўрганиш ва тадқиқот ишидаги масалалардан А-1-070 рақамли “Абдулла Қаҳҳор истиқлол адабиётшунослиги кўзгусида” мавзусидаги амалий лойиҳани бажаришда фойдаланилган (Абдулла Қаҳҳор уй-музеи директорининг 2022 йил 17 августдаги 01-02/42-сонли маълумотномаси). Натижада тадқиқот юзасидан чоп этилган монография, мақола, тезис ва бошқа материаллар билан грант хулосалари ва музей фонди бойитилган.

Туркия давлати Artvin Coruh университетидаги “Абдулла Қаҳҳор ҳикоячилиги” номли амалий лойиҳада диссертациянинг ёзувчи услуби ва бадиий маҳорати қирралари тадқиқига бағишланган материалларидан фойдаланилган (Artvin Coruh университетининг 2021 йил 12 декабрдаги – Е. 4635-сон маълумотномаси). Натижада иждоқор насрий асарларининг поэтик ўзига хослигини белгилашдаги тадқиқот юзасидан чоп этилган материаллар билан грант хулосалари ва фонди бойитилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқотнинг натижалари жами 13 та илмий-назарий анжуманларда жамоатчиликнинг эътиборига ҳавола этилган бўлиб, шулардан 5 таси халқаро, 8 таси республика илмий-назарий анжуманларида жамоатчилик муҳокамасидан ўтган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича 33 та иш нашр этилган. Шулардан, 1 та монография, хорижий журналларда 4 та, Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг асосий илмий натижаларини чоп этиш учун тавсия этилган илмий журналларда 13 та мақола, шулардан 15 таси республика ва халқаро миқёсида ўтказилган илмий анжуманлар материаллари ва журналларда чоп этилган.

Диссертация ҳажми ва тузилиши. Диссертация кириш, тўрт боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Тадқиқот ҳажми 242 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида тадқиқотнинг долзарблиги ва зарурати асосланган, унинг мақсади ва вазифалари, объекти ва предмети тавсифланган, республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилган, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқот натижаларини амалиётга жорий

қилиниши, нашр этилган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг биринчи боби “**Воқеликни бадий талқин этиш принциплари**” деб номланиб, биринчи фасл “Ривоя тарзи ва ровий функцияси” деб юритилади. Бу фаслда Абдулла Қаҳҳор насрида ровийнинг ривоя тарзи, ровийнинг бадий матндаги ўрни ва унинг аҳамияти масаласига эътибор қаратилади. Айнан шу назарий муаммолар ёзувчи ҳикоялари мисолида тадқиқ этилади. А.Қаҳҳор насрий асарларида воқеликни бадий талқин этиш принциплари, ривоя тарзи ва ровий функциясига хос хусусиятлар кўрсатиб берилади. Шунингдек, ровий позициясининг ҳикоялардаги ўрни ва аҳамияти, роман жанри имкониятларидан самарали фойдаланишдаги ёзувчи услубий маҳорати масаласи тадқиқ этилади.

Ўзбек адабиётшунослигида насрий асарлардаги ровий функцияси ниҳоятда кам тадқиқ этилган. Рус ва жаҳон адабиётшунослигида бу борада бирмунча ишлар амалга оширилган. “Демак, ҳикоя этиш муаллиф ижодкор томонидан эпик асарнинг “иккинчи даражали” субъектига (ҳикоя қилувчига) тегишли ва “воситачилик” вазифасини бажарувчи (ўқувчи билан бадий асарни боғлаб турадиган) матн парчалари тўпламидир, биринчидан ўқувчига қаратилган турли хил маълумотларни тақдим этиш бўлса, иккинчидан қаҳрамонлар ва ҳикоя қилувчининг барча мавзуларга йўналтирилган баёнотларини ягона тизими доирасида бир-бирига боғлаш ҳамдир”⁹

Ровий асар сюжетида қаҳрамонлар ҳолатини ифодалашда асосий образ саналади. У асар воқеаларини бир фокусга йиғиб, сўнг ўқувчига тақдим этади. “Бинобарин, муаллиф образи вертуал ҳодиса, амалда айтайлик персонажлар каби мавжуд эмас, вужудга келиши мумкин бўлган образ”¹⁰ дир.

Бадий асарда образ чекланган позицияда туради, уларни баъзан гоҳ салбий, гоҳ ижобий образ деб баҳолай оламиз. Аммо ровий образига нисбатан бундай муносабат билдира олмаймиз. Ровий бир вақтнинг ўзида асарнинг бадий ва структурал бутунлигини таъминловчи асосий фигура саналади. Асардаги барча нутқий жараёнларни бошқаришда, эмоционал ҳолатларни амалга оширишда ровийнинг имконияти кенг. У асар структурасида горизонтал ва вертикал томондан бирлаштирувчи асос ўқ (ось) саналади, ёзувчи ихтиёри билан асарнинг исталган жойида намоён бўла олади. Шунингдек, ровийнинг асардаги салмоғи муаллиф мақсади, жанр талабидан келиб чиқиб, турли даражада бўлиши мумкин. Ровий нутқида қуйидаги мазмуний ва шаклий элементлар учрайди: риторик сўроқ ва ундовларнинг мавжудлиги; алоҳида экспрессив ва эмоционал сўзларнинг бўлиши; ровийнинг китобхонга очик мурожаати; маслаҳати; ровий нутқида фонетик, лексик, синтактик усулларнинг ўзига хос кўринишларда намоён бўлиши кабилар.

⁹Тамарченко Н. Повествование. // Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины. –Т.1. –Москва, 2004. –С. 295.

¹⁰Милюев С. “Хамса” да муаллиф образи категорияси.// Ўзбек тили ва адабиёти. –2008 йил, 5-сон. – Б.25.

Диссертацияда А.Қаҳҳорнинг “Санъаткор”, “Тўйда аза”, “Башорат” асарлари юқоридаги назарий муаммо асосида таҳлил этилган. Демак, бадий воқеликни ташкиллашда ровий функцияси етакчи бўлиб, адиб асарлари асосида яратилган тадқиқотларда ровий ривоя тарзи ва ровий функцияси масаласи деярли ўрганилмаган назарий муаммо саналади.

А.Қаҳҳор асарлари аксарият ҳолларда мавзу, ғоя, композиция, образлар нутқи каби назарий муаммолар асосида ўрганиб келинган. М.Бахтин ўз қарашларида юқоридаги муаммоларга қўшимча қилиб, автор-кузатувчи-китобхон муносабатларини ҳам кенг ёритиш зарурлигини эътироф этади. Шунга кўра: 1) ровий позициясининг адиб асарларидаги бетарафлиги; 2) бош қаҳрамон қарашларига тенглиги; 3) баъзан тарафкашлиги; 4) китобхон билан эркин муносабатда бўлиши кабилар.

Натижада, ровий вазифасини икки томонлама тадқиқ этиш зарурлиги кўрсатилган. Бадий асар композициясини ташкиллашда ва асар бадий бутунлигини таъминлашда ровий нутқ имкониятлари масаласидир. Юқоридаги назарий муаммолар асосида А.Қаҳҳорнинг “Санъаткор”, “Тўйда аза”, “Башорат” ҳикоялари таҳлил этилади.

“Санъаткор” ёзувчининг ҳажм жиҳатдан энг кичик ҳикоялари сирасига кирса-да, унда ровийнинг ўз ўрни бор. Ҳикояда ровий ривоя тарзи сиқиклиги ва аниқлиги билан ажралиб туради.

Бу мураккаб ижодий жараёни ёзувчи ўз ҳикояларида қандай бартараф этган, унинг ровий ривоя тарзини шакллантиришдаги маҳорати нималарда кўринади? Ҳикояда санъаткор нутқи етакчилик қилиб, сюжетда у ўзини фош этади. Ровий нутқида санъаткор қарашлари, берган баҳоси, атрофдагиларга бўлган муносабатлари аралаш тарзда берилади. Ровий санъаткор ҳатти-ҳаракатларининг бевосита кузатувчиси сифатида матнда намоён бўлади. Нутқ жараёнининг бузиб кўрсатилиши, атайлаб “таъбир жоиз бўлса”нинг ўрнига “таъбир жоиз кўрилса” жумласининг қўлланиши шулар жумласидандир.

Образ нутқида “таъбир жоиз кўрилса”, “культурний бўлсангиз-чи” жумлаларнинг ноўрин қўллаш натижасида “прагматик тўсиқ” пайдо бўлади. Прагматик тўсиқнинг матн таркибида қўллаш натижасида образлар ўз-ўзини фош этади. Натижада, ровийнинг изоҳий таҳлилларига эҳтиёж сезилмайди. Бу ижодий усул эса ҳикоя сюжетида ровий иштирокини камайтиради. Айнан шу усул ҳикоянинг жанр табиатига жуда мос тушиб, эпик баёнга эҳтиёж қолдирмайди. “Ҳикоя этиш” тушунчаси адабиётда турли маъноларда қўлланилади. Тор маънода, бу бир марта содир бўлган ва давомийликка эга бўлмаган воқеани сўзлар ёрдамида ифодалаш бўлса, кенг маънода эса тасвирлашни ўз ичига олади, бирон бир турғун, қўзғалмас нарсаларни сўзлар ёрдамида тасвирлаш ҳамдир”¹¹.

Адибнинг “Тўйда аза” ҳикоясида ҳам комиклик билан фожиавийлик ёнма-ён келади, ҳикояда ровий иштироки ва позицияси “Санъаткор” ҳикоясидагидан фарқланади. Чунки ҳикоянинг ҳар икки қаҳрамони домла

¹¹Хализев В. Теория литературы. – Москва: Академия, 2013. – С.299.

ҳам, келин ҳам сюжетда бир оғиз гап гапирмайди, натижада ровийнинг изоҳловчи нутқи талаб этилади. “Санъаткор” ҳикоясига қараганда унинг иштироки анча салмоқли.

Мухторхон домланинг ёш йигитлардай кийиниши, ёшига номуносиб хатти-ҳаракатлари китобхонда кулги кўзгатади. Унинг бу ҳаракатлари замирида маънавий фожиаси ифодаланган. Асар номида келтирилган тўйда аза аслида, тўйдан кейин бўлади, ҳикоя сюжетида бўлаётган воқеаларга ровий муносабат билдирмайди, аралашмайди, оддий ахборот берувчи, кузатувчи сифатида иштирок этади. Муаллиф томонидан яратилган кулгили, аммо кинояга бой ситуациялар ёзувчи ниятини амалга оширишда асосий роль ўйнайди.

“Башорат” ҳикоясидаги ровийнинг иштироки ҳақида шундай хулосага келиш мумкин: “Кескин бурилишлар нуқтасида” ровий вазифаси муҳим ва умумий аҳамияга эга эканлиги; 2) замон ва макон ўзгаришлари тифизлашган ўринларда ровий иштирок салмоғининг янада кенгайиши; 4) турли сюжет кўринишида ровий изоҳига зарурат сезилиши.

Воқеликни бадиий талқин этишда ровий ривоя тарзи муҳим ҳисобланиб: асар композициясини ташкиллашда; асар бадиий бутунлигини амалга оширишда, сюжетнинг изчиллигини таъминлашда асосий фигура саналади.

Иккинчи фасл “**Ҳикояларда ровий позицияси**” деб юритилиб, бу фаслда адибнинг “Бошсиз одам” ва “Майиз емаган хотин” ҳикоялардаги ровий позициясига тўхталиб ўтилади. Ҳар икки ҳикоядаги ровий позицияси мисоллар орқали таҳлил қилинади.

Ёзувчининг “Бошсиз одам” ҳикояси бадиий жиҳатдан мукаммал асарларидан бири саналади. Ҳикоя ровий нутқи билан бошланиб, унда Нисо буви ҳақида маълумот келтирилади. Муаллиф тасвир баёнида аниқ маълумотлар бериш билан бирга, секин-аста иккиланиш, гумонсираш тенденцияларини ҳам бериб боради. Сюжетнинг кейинги қисмларида иккиланиш оҳанги янада кучайиб боради. Ровий нутқида: “Бунга ҳамма ҳам ҳайрон қолди. Бу тўғрида баъзилар: “Нисо буви илгари ҳам уста Абдурахмон билан дон олишиб юрар экан” – деган гапни қилишди, баъзилар: “Бечора нима қилсин иккита боласи бор, уста Абдурахмоннинг ҳам ўлган хотинидан ўғли бор. Вақти келганда тили қисилмайдиган иш қилибди-да...“ дейишди”¹².

“Тўйда аза”да, “Қариган чоғида хўрозқанд яламай, домла ҳам ўлсин” деган луқма ҳам шулар жумласидандир. Ҳикояларда келтирилган ўзгалар луқмаси сюжет воқеаларини ривожлантиради, ровий нутқини асослайди, образлар ҳақида аниқ маълумотлар беради.

Парантез матн ичидаги киритма сўз ва жумла бўлиб, А.Қаҳҳор ўз ижодида бу усулдан унумли фойдаланган. ”А.Қаҳҳор ҳикояларида киритмаларни қўллаш орқали персонаж нутқи ичидаги баённи ихчам ва аниқ

¹². Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Биринчи жилд. – Тошкент: Ф. Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. –Б. 258.

бўлишига, китобхон учун ноаниқ бўлган қўшимча маълумот ва изоҳларни ифодалашга эришган”¹³.

Адибнинг аксарият ҳикояларида учрайдиган ўзгаларнинг киритма гапларида ирония етакчилик қилади. Бу каби киритмалар ҳикоя мазмунига ижобий таъсир этади. “Ўзга ким, у нима иш билан шуғулланади, иштирокчиларга унинг қандай алоқаси бор?”– тарзидаги саволларга жавоб беришга ўрин қолдирилмайди.

Абдулла Қаҳҳорнинг услубий маҳорати матнда куйидагиларда кўринади: 1) жанр табиатидан келиб чиқиб абазацларга эпик баённи сингдира олишида; 2) ҳаракатларнинг бадиий матнда кенг қамровлигини таъминлашда; 3) салбий образларнинг ўз-ўзини фош этишида; 4) ўзгарувчан макон ва замон, воқеаларини бир-бирига пайвандлай олишда.

Келтирилган ижодий усулларнинг барчаси ровийнинг бадиий матндаги функцияси билан боғлиқ жараён саналади.

“Бошсиз одам” ҳикоясида салбий образларга нисбатан ровийнинг атайлаб ижобий муносабатда бўлиши, ўқувчига эмоционал таъсир ўтказиши ёзувчининг ижодий усули эканлиги, бадиий воқеликни “акслантириш”да, саргузашт ва реалистик элементларнинг мавжудлиги, “пайвандлаш” зарурати, ровийнинг сюжетда ортиқча тафсилотларга берилмаслиги, ровий воситасида композиция элементларининг бир-бирига пайвандлай олиши, поэтик тасвирда муболаға, шартлилик каби элементлардан меъёрида фойдалана олиши воқеликни бадиий “акслантириш”да етакчи тамойил ҳисобланади.

Бобнинг учинчи фасли **“Ёзувчи услуби ва жанр имкониятлари”** деб номланади. Бу фаслда роман жанрининг ўзига хос хусусиятлари “Сароб” романини яратишда муаллиф жанр имкониятлари қандай фойдаланганлиги, образ яратиш, бадиий матнни ташкил этишда ёзувчининг жанр имкониятларидан фойдаланганлик даражаси ҳақида сўз юритилади. Ёзувчининг ижодий индивидуаллиги ва маҳорати масаласига эътибор қаратилади, илмий-назарий хулосалар чиқарилади.

А.Қаҳҳор ижодида “Сароб” алоҳида аҳамиятга эга асар саналади. Ушбу роман яратилгандан буён турли тортишув ва қарашларга сабаб бўлмоқда. Роман ёзилган даврда, 1934-1935 йилларда жуда кўп тақризлар ёзилиб, турли фикрлар айтилди. Кейинчалик, 1948-1949 йилларда ҳам романга турлича қарашлар бўлди.

Истиқлолдан кейин роман атрофида турли баҳс ва мунозаралар кизиби кетди. Адабиётшунослар М. Қўшжонов, О.Шарафиддинов, У.Норматов, Р.Қўчқор, О.Отахон, Й.Солижонов, Х.Ҳамроқулова ва бошқаларнинг илмий изланишларида бу тенденция яққол кўринди.

Ҳ.Абдусаматов “Романда ижобий персонажларнинг салбий кучларга қарши олиб борган кураши деярли сезилмайди”,¹⁴–деса, М.Қўшжонов

¹³ Жамолиддинова Д. Абдулла Қаҳҳор ижодида парантез конструкцияларнинг лингвопоэтик хусусиятлари. Таълим тизимида Абдулла Қаҳҳор ижодини ўрганиш ва унинг маънавий-тарбиявий, эстетик аҳамияти. – Фарғона: Полипресс, 2007. – Б. 116.

“Саидий ўзбек адабиётида буржуа худбинлигини ўзида мужассамлаштирган биринчи мукамал образдир,”¹⁵ – деб таъкидлайди. Ушбу фикрлардан шу нарса маълум бўлдики, улар 60-70-йиллар тамойиллари асосида “Сароб”га муносабат билдиришган. У.Норматов “Мафкуравий-сиёсий тазйиқ ва истеъдод кудрати” мақоласида Муродхўжа домла образини мукамал деб билиб, бошқа персонажларни у даражада ёритилмаганини асарнинг камчилиги деб ҳисоблайди. Асар сюжетиға мантиқан ёндашилса, бош қаҳрамон Раҳимжон Саидий фонида Муродхўжа домланинг характер қирралари очила боради. Саидий домланинг қизига уйлангани боис, тақдир иплари бевосита Саидий билан боғлиқ эди. Ушбу мақолада У.Норматов: “Гарчи Саидий зиёли журналист, ёзувчи бўлса-да, моҳиятан Сотиболди, Туробжон, Қобил бобо, Бабарлардан айтарли фарқ қилмайди. Унда Аллох берган бир инсон боласига лойиқ ақл-идрок, инсоний туйғу, ҳусн, куч-қувват бор, бироқ унда қатъият ва сабот йўқ”¹⁶ – деб таъкидлайди. Саидий образини юқоридаги образларға тенглаштирилиши, улардан “фарқ қилмайди” деб баҳоланиши бизнингча, бир жиҳатдан тўғри, лекин номлари келтирилган юқоридаги образлар мутелиги, саводсизлиги, химоячиси йўқлиги, соддалиги, гўллиги билан Саидийдан мутлақо фарқ қилишини ҳам уқтиришимиз лозим.

Адабиётшунос Ҳ.Ҳамроқулова “Сароб” романида шахс фожиаси ва унинг танқидчиликда ўрганилиши” мақоласида М.Қўшжонов, О.Шарафиддиновларнинг фикриға эътироз билдириб, Саидий худбин шахс эмаслигини таъкидламоқчи бўлади: “Саидийнинг, Мунисхоннинг табиийлигиға ва ҳеч қандай худбинлик иллатининг йўқлигиға ишонамиз. Бу масаланинг бир томони, иккинчидан худбин инсон ҳар қандай ишға собит мақсад ва ақл билан ёндашади, ўз ҳиссиётларини жиловлай олади, худди Лермонтовнинг Печорини ёки Мопассаннинг Дюраси сингари, Саидийда бу ҳол аниқ кўзға ташланмайди. У ҳиссиётға асир инсон”

Абдулла Қаҳҳор Саидий характеридаги худбинлик иллатларини романда босқичма-босқич кўрсатиб берган. Ҳ.Ҳамроқулова сюжетдаги ўзи келтирган бир ўринға диққатини қаратиб, айнан шу асосида хулоса чиқаради. Саидий ёқтирмаган курсдошини домла сўкканида, тор туфлисини ечган кишидек яйраб кетиши, маст бўлиб қолган дўстларини кўрганда, уларға нисбатан ўзининг тетиклигини ҳис қилиб, қувониб қўйиши, Илҳом ва Кенжаларға нисбатан мажлисларнинг олдинги қаторида ўтирганида катта одам бўлиб қолганидан ҳаволаниши, ҳатто опасининг аввалги илтижоларига қулоқ солмай, сўнг унинг яшаш ҳақидаги орзуларини эслаб, оёқларини синдириб, ўзини ит каби ғажиб ташлашға тайёрлиги худбинликнинг асл кўринишидир.

“Сароб” романи 20-йилларда ўзбек воқелигини сиртдангина эмас, ичдан ҳам теран акс эттирган, том маънода юксак ғоявийлик билан сўфорилган,

¹⁴ Абдусаматов Ҳ. Абдулла Қаҳҳор. – Тошкент: Ўздавнашр, 1960. – Б.54.

¹⁵ Қўшжонов М. Ҳаёт ҳақиқати. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984. – Б.199.

¹⁶ Норматов У. Мафкуравий-сиёсий тазйиқ ва истеъдод кудрати. // Жаҳон адабиёти. – 2001 йил, апрель. – Б.60-62.

психологик характеристикаларнинг мукаммалиги билан, бадий баркамоллиги билан ажралиб туради.”¹⁷

Шунингдек, кейинги йилларда ҳам “Сароб” романи асосида қатор тадқиқотлар олиб борилди, М.Кўчқорова “Сароб”нинг матносни сирлари” мақоласида роман борасидаги илк танқидий чиқишлардан тортиб, то шу бугунги кунга қадар яратилган тадқиқотлар, диспутлар, талқинлар масаласига тўхталиб, ҳар бирига ўз муносабатини билдиради. “Сароб” нафақат, танқидчи олимларни, ҳатто муаллифнинг ўзини ҳам энг кўп ўйлантирган, изтиробга солган асарлардан бири. Бундай дейишимизга сабаб, адиб архивида сақланаётган хатларнинг мазмунидир. Абдулла Қаҳҳор шогирди П.Қодировга ёзган мактубларининг деярли ҳар бирида “Сароб” ва унинг рус таржимонларига тўхталади. Адиб мактубларидан бирида “Сароб”даги ижобий типларни қайта ишлаб, кўтариш ниятим йўқ” – деган очиқ жавобни ёзади¹⁸.

Муаллиф индивидуаллиги романнинг куйидаги ўринларида кўринади:

- 1) муаллиф асар бош қаҳрамони фикрига қарама-қарши чиқишида;
- 2) матндаги ҳар бир сўз роман сюжетига бадийлик бахш этишида;
- 3) ўхшатиш ва қиёслашлар халқчилиги билан ажралиб туришида.

Тадқиқотнинг иккинчи боби **”Бадий асар қурилишида ритм ва уни ташкиллаш тамойиллари”** деб номланиб, бу боб уч фаслни ўз ичига олади. “Асар қурилиши ва ритм” деб номланган биринчи фаслда ритм ҳақида тушунча, унинг насрий асардаги ўзига хослиги, ритм ҳосил қилувчи мазмуний ва шаклий воситалар хусусида фикр билдирилиб, “Даҳшат” “Ўғри” ҳикояларидаги ва “Сароб” романдаги ритмнинг шаклий ва назарий асослари ўрганилади.

Ритм (юн. – тенг ўлчовлилик) – кенг маънода муайян бўлақларнинг маълум вақт оралиғида тартибли такрорланиб туришидир. Бу маънодаги ритм борлиқдаги жуда кўн нарса-ҳодисаларда бор. Ритм табиий равишда инсон нутқига ҳам хос”дир.¹⁹

Ритм бадий асардаги муҳим назарий масалалардан бири саналади. Шунинг учун жаҳон адабиётшунослигида бу назарий муаммо атрофлича ўрганилган. Ф.Шеллинг “Ритм табиат ва санъатнинг ҳайратомуз сирига мансуб нарсадир”, – деб таъриф берган. Ритм масаласи жаҳон адабиётшунослигида кенг ўрганилган бўлиб, ўзбек адабиётшунослигида ҳам бу масалага тўхталиб ўтилган. Жумладан, Ҳ.Каримовнинг “Ритм - асар юраги (наsr ритмига доир” мақоласи ана шундай мақолалар сирасига киради.²⁰ Мақола муаллифи ритм масаласида қилинган тадқиқотларга эътибор қаратиб, В.Мейлах, Е.Эткинд Е. Волков, Н. Фортунатов, В.Колопова ва бошқаларнинг изланишларида классик асарлар мисолида ритмнинг тадқиқ этилганлигини эътироф этади. Юқоридагилардан ташқари, Л.Чичериннинг “Образ ритми”

¹⁷ Солижонов Й. Ҳақиқатнинг синчков кўзлари. –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Миллий кутубхона нашриёти, 2009. –Б.196.

¹⁸ Кўчқорова М. “Сароб” нинг матн ости сирлари. Ziyouz.uz . *Илм ва фан* ва адабиёт саҳифаси;.

¹⁹ Куронов Д, Мамажонов З, Шералиева М.Адабиётшунослик луғати. –Тошкент: Академнашр, 2013. –Б 252.

²⁰ Каримов Ҳ. Ритм – асар юраги (наsr ритмига доир). www.literature.uz.

(1973) ва М. Гиршманнинг “Бадий насрда ритм” (1982) рисолалари ҳам айнан шу муаммога қаратилган. Бироқ Л.Чичерин рисоласининг номи гарчи, “Образ ритми” деб юритилса ҳам рисолада ритмнинг назарий жиҳатлари ўрганилмаган. Муаллиф ўз эътиборини образлар ритмига қаратган. “Турли персонажларнинг бир-бирига қиёслаганда романнинг кўп ритмлиги кўзга ташланади. Шарль Бовари ўз ритми билан намоён бўлади. Шарлнинг саросимали, тартибсиз ҳаракатлари Эмманинг босиқ, мақсадли ҳаракатларига жуда ўринли қарама-қарши қўйилади”²¹.

Ўзбек адабиётшунослигида, У.Тўлаганованинг “Ёзувчи услуби намоён бўлишида ритмнинг ўрни” мақоласини соҳанинг ўрганишдаги дастлабки қадамлардан бири дейиш мумкин. Мақола маллифи ёзувчи Тоғай Мурод асарларидаги ритм масаласига тўхталган. “Тоғай Мурод ижод жараёнида фикрни аниқ, изчил ифодалашга, мисралардаги бўғинлар тенглиги, ўлчамлилик, узлуксизлик, давомийлик, ички уйғунликка эришишга, қофиялар, сажъ каби ритмни ҳосил қилувчи воситаларга аҳамият берган”²².

Адибнинг “Башорат” ҳикоясидаги матнга мурожаат этамиз: “У хужрага кириши билан / бирварақайига гўё қиёмат кўпди// Кўчада югур-югур, /шовқин / итлар вангиллаган, / товуклар қийқиллаб қочган; / гурсиллаб деворлар йиқилади, / шарақлаб дарахтлар қулайди. //”²³.

Гапдаги ритмик бўлақлар тартиби	1	2	3	4	5	6	7	8
Ритмик бўлақлардаги товуш ва сўз бўлақлар сони	4	4	3	1	2	3	3	3

Асар кульминациясида ритмни вазият тақозоси билан тезлашганини кузатамиз: “Қирингиз!/ Қуритингиз!// Экиндан кўкнор// Жон эгасидан тошбақа билан пашша қолса бас!//От қўйингиз!//Ғазот.// Қишлоққа ўт қўйингиз.// Ҳаммасими?// От//Ҳеч ким қолмадими?// Ҳозир хабар олдилинг!// //Афғонистон йўлига киши чиқаринг!//”²⁴.

Берилган матнда воқеа ва ҳодисалар ўзгариши натижасида бош қаҳрамон рухий ҳолати ҳам ўзгаради. Натижада, унинг нутқ оҳангидаги бир хиллик, сокинлик секин-аста шиддат ва кескинлик касб этиб, ўзгаришга учрайди.

Гапдаги ритмик бўлақлар тартиби	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ритмик бўлақлардаги товуш ва сўз бўлақлар сони	1	1	2	7	2	1	3	1	1	3	3	4

Паузалар ўртасида қўлланилаётган нутқ бирликларининг ўлчами ҳар хил тарзда шаклланади. Бу эса ритмнинг кескин ўзгаришини таъмин этади.

²¹ Чичерин А. Ритм образа. –Москва: Сов.писатель,1980. –333 с.

²²Тўлаганова У. Ёзувчи услуби намоён бўлишида ритмнинг ўрни. // Тил ва адабиёт таълими. –2007 йил, 3-сон. – Б 54.

²³ Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Биринчи жилд. – Тошкент: Ғ. Ғуллом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – Б.301.

²⁴Юкоридаги манба. – Б.300–301.

“Парцелляция (фр.parcelle – узв, бўлак)– нутқ ифодавийлигини ошириш усулларида бири, мелодика билан боғлиқ нутқ фигураси; битта жумла таркибидаги бўлакларнинг интонацион жиҳатдан алоҳида гап шаклида берилиши. Парцелляцияга учраган бўлаклар ёзувда тиниш белгилари билан ажралади”.²⁵ Биз юқорида келтирган мисолларимизда парцелляцияга учраган мисоллар кўп бўлиб, улар матн оҳангини белгилашда хизмат қилади.

Насрий асарларда ритм юқоридагилардан ташқари: 1) муаллифнинг бадий воқеликни шакллантириш жараёнидаги ҳолатига; 2) воқелик мазмунига; 3) образлар хусусиятларига; 4) тасвир жараёнидаги образлар руҳиятига; 5) конфликт турларига; 6) образларнинг психофизиологик ҳолатига боғлиқ.

Образ руҳиятидан келиб чиқиб бадий матнда турли мазмундаги “микроритм” ҳам яратилади.

Бобнинг иккинчи фасли **“Бадий асар сюжет турлари ва элементларида ритм”** Бу фаслда хроникал, ретпроспектив, ассоциатив, концентрик сюжетда ритмнинг ўзгарувчанлиги адибнинг қатор асарлари мисолида таҳлилга тортилади. Ритм ҳосил қилувчи воситаларга эмоционал сўзлар, кириш сўзлар, катта ва кичик паузалар, туроқларнинг содда, мураккаб тузилишлари, туроқлар ўртасидаги сўзлар иштироки киради. Тиниш белгиларидан кўп нукта, кўштирноқ, сўроқ белгиларининг фаол иштироки шаклий белгилар сифатида адиб асарларида кузатилади. Улар образлар руҳий ҳолати ва муаллиф ниятини амалга оширишда асосий восита сифатида бадий матнда иштирок этади. Фразеологик иборалар иштироки ритм оҳангини белгилашда муҳим восита саналиб, асосий мазмуний восита ҳисобланади. Бундан ташқари, сўз такрори, сўз тушиши, товуш тушиши, орттирилиши кабилар нутқ фаолияти билан боғлиқ жараён сифатида матнларда кузатилади ва улар асар ритмини ҳосил қилишда етакчи фигуралар ҳисобланади.

Ритмик ўзгарувчанлик бир вақтнинг ўзида ровий эпик баёнида ва образлар нутқида юз бериши мумкин. Бадий нутқни акслантиришда муаллиф паузалар, тил бирликлари ва тиниш белгилардан фойдаланиб, бадий асар ритми (вазн, маром, мақом)ни яратади. Шу маънода ритм ҳосил қилувчи воситаларни шартли равишда мазмуний ва шаклий воситаларга ажратиш мумкин(бу терминлар тадқиқотда илк маротаба қўлланиляпти).

Бундан ташқари, ритм тактлар ўртасида иштирок этаётган сўзларнинг лексик-семантик мазмуни, гаплар мазмуни, уларнинг стилистик тузилишига ҳам боғлиқ жараёндир. Сўз, бўғин, товуш кабилар ҳам ритмик бирликларни ташкил этиши мумкин. Бадий асардаги ҳар бир бўлим ва қисмлар маълум маънода ритмик бирликларнинг ташкил этувчиси саналади. Масалан, абзацлар ҳам насрий бўлак қисмларини ташкил этувчи ҳисобланиб, юқорида таъкидлаганимиздек, маълум миқдордаги гаплар гуруҳи бўлади. Улар бир нечта содда ва кўшма гаплардан ташкил топиб, айнан шу қисмдаги ритмик

²⁵ Қуронов Д, Мамажонов З, Шералиева М.Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2013. –Б.28.

бирликлар саналади. Бундан ташқари, ритмни ташкил қилишда сўз ва гап такрорлари ҳам иштирок этади. Кейинги йилларда яратилган насрий асарларда шундай шаклга эга бўлган бадий асарлар яратилди: “Идора олдида улкан мажлис бўлди.// Мажлис раис сайла – сайла бўлди. //Тўртта эътиборли одам номзоди айтилди. //Жумладан, //Бўри полвон номи-да айтилди. //Қўл кўтар-қўтар бўлди. //Қўл савр-савр бўлди. //Бўри полвон колхоз раиси бўлди.// Раис бўлиб иш буюртириш осон,// йўл-йўриқлар бериш осон,// қоғозларга қўл қўйиш осон// Ижро!// Ижро этиш қийин//”²⁶.

Келтирилган матнда сўз такрорларининг ҳам алоҳида ритмик оҳанглар ташкил қилади”.

Ҳар бир ижодкор асарларидаги ритм унинг ижодий услубидан келиб чиқиб турли кўринишда бўлади. Л.Толстой асарларининг ритмик хусусиятлари, И.Тургенев ижодидаги бу каби ҳолатлардан фарқланиши манбаларда эътироф этилади. И.Тургенев ижодидаги ритмик ҳолатларнинг тез ўзгарувчанлигининг асосий сабаби эмоционал ҳолатлар асарларида кўплиги билан изоҳланади.

Гап таркибида келган уюшиқ бўлақлар, кириш сўзлар, ҳис-ҳаяжонни ифодаловчи сўзлар, тиниш белгилар иштироки кабилар ритм шаклланишида, матн оҳангини белгилашда асосий восита саналади.

Бадий асар шакли ва мазмуни билан боғлиқ бўлган ритм баъзан асарнинг сюжет турлари ва унинг элементларида ҳам ўзига хос шакл ва оҳангга эга бўлади. Сюжетнинг хроникал, ретроспектив, ассоциатив, концентрик турларида улар иштироки ўзига хос равишда талқин этилади. Насрий асарларда ритм масаласи айнан сюжет турларига боғлиқлиги ва ўзига хослиги кузатилади.

Бадий воқелик баёнини бир маромда ифодалайдиган хроникал сюжетда бир хил ритм кузатилади. Сюжетнинг бу кўриниши асосан автобиографик асарларда етакчилик қилади. “Ўтмишдан эртақлар” қиссасида воқеалар қанчалик драматизмга бой бўлишига қарамай, муаллиф уни бир маромда, эмоционал ҳолатларга берилмасдан баён қилади. Хроникал сюжетда ритм бир хил оҳанг ва бир тартибда шаклланади. Чунки воқеа-ҳодисаларнинг тез шиддат билан ўзгарувчанлиги хроникал сюжетда у қадар сезилмайди. “Ўтмишдан эртақлар” асарида ҳам ана шундай баён оҳанги етакчилик қилади: “Бундан ўттиз йил бурун/ мен у кишининг йигирма икки томлик тўпламини қўлимдан қўймасдан ўқиб чиқдим.// Шунда аломат бир ҳодиса юз берди:/ шу билан муҳтарам устод менга гўё / муборак кўзойнақларини бердилар-у:/ “Мана буни тақиб, / ўз халқинг ўтмишига назар сол!”// деди”²⁷. Берилган матнда бир хил оҳанг кузатилиб, эмоционал-экспрессив сўзлар иштирок этмайди.

²⁶ Тоғай Мурод. От кишнаган оқшом. –Тошкент: Шарқ, 1987. –Б.63.

²⁷Абдулла Қаҳҳор . Асарлар. Беш жилдлик. Учинчи жилд. –Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б.188.

Ретпроспектив сюжетда воқеа ва ҳодисаларни орқага қайтариш ҳолати кузатилади. Натижада, ритм воқеа-ҳодисалар мазмуни ва образлар руҳий ҳолатига боғлиқ ҳолда ўзгариб боради. Улар баъзан бир хил оҳангда ўқилса, баъзан ўзгаради. Айнан шу сюжет кўринишида ритмик ўзгаришлар тез-тез кузатилади. Масалан, ёзувчи мақолаларининг бирида “1960 йилда ўзбек аёлининг ўтмишига оид /“Даҳшат” деган бир ҳикоя ёзган эдим.// Бу ҳикояда саккизта аёлни Олимбек додхонинг ҳарамига қамаб қўйганим / бир аёлга ҳақорат бўлиб тушибди.// Имзосиз, адрессиз юборилган хатда шундай сатрлар бор//”²⁸ дея қайд этади.

Берилган матнда бўлиб ўтган воқеалар хроникал тарзда ёдга олиниб, бир хил баён оҳанги етакчилик қилади. 6,6,9,5,7 туроқланиш нисбатига эътибор бериладиган бўлса, 5-7 тарзда шаклланган бўлиб, оҳанг шиддатини ўзгартирувчи қисқа туроқлар, яъни 2-3 тарздаги кўриниши умуман учрамайди. Бу ҳолат хроникал сюжетдаги туроқланишнинг асосий тамойили саналади.

Ассоциатив сюжетда ҳам ритм асар иштирокчиларининг ҳолати ва ровийнинг тутган позициясига қараб белгиланади. Бу сюжетда воқеа-ҳодисалар образларнинг ўй-хаёллари асосида баён этилади. Иштирокчилар руҳий ҳолати, воқеа-ҳодисалар мазмун-моҳиятига қараб ритм ассоциатив сюжетда ҳам ўзгариб боради. Ритм ҳосил қилувчи воситалар ритм талабидан келиб чиқиб қўлланилади. А.Қаҳҳор ўз ижодида ассоциатив сюжетдан кам фойдаланган. Унинг “Ўтмишдан эртақлар” асарида тасвирланган воқеа-ҳодисалар ёш Абдулла хотиралари асосида берилишига қарамай, ассоциатив сюжетнинг бир кўриниши сифатида намоён бўлади. Бироқ асарда ассоциатив сюжетдан фойдаланилса-да, ровий баёни етакчилик қилиб, унинг баён ритмида бир хиллик етакчилик қилади. ”Бир куни уйимизга дадамнинг овчи жияни келди.// У Пастқўриқда ов қилиб юрган экан, / ўқи тугаб, бизникига ўқ ясагани келибди.// Мен онамнинг “ўққа яқин борма”/ деб ҳайҳайлаб туришига қарамай, /овчининг ўқ ясабини томоша қилиб турдим.// Меҳмон милтиқ доридан пичасини ёқиб, /усти қизил ва ичи оқ пистондан/ биттасини ёқиб кўрсатди. //Пистон қарсиллаганда, /мен чўчиб тушдим, /кейин завқ қилиб ирғишладим”//²⁹.

Туроқланиш шаклидаги сонлар нисбатида фарқ деярли сезилмайди: 7,6,6,6,4,6,5,6,2,3,4. Жуфтлик ҳосил қилувчи туроқларда сон жиҳатдан бир хиллик ва яқинлик кузатилди, 7-6,6-6,4-6,5-6,2-3 каби. Берилган воқеалар муаллиф ассоциялари асосида тикланади ва ровий баёни кўринишида бир хил оҳангда ифодаланади.

Концентрик сюжетда асар воқеа-ҳодисалари, образлар хатти-ҳаракатлари ровий томонидан, ёки асарнинг бирор иштирокчиси томонидан таҳлил қилинади. Айнан шу ҳолатдаги ритм асар мазмуни ва иштирокчиларнинг руҳий ҳолати билан боғлиқ жараён сифатида ўз ифодасини топади. Ҳикоя матни билан таниш бўлмаган китобхонга ровий

²⁸Юқоридаги манба. – Б. 189.

²⁹ Юқоридаги манба. –Б. 191.

нутқида ҳам ритмик ўзгариш бевосита асар мазмуни, образлар ҳолати билан боғлиқ тарзда ўзгарувчан оҳангни ташкил қилади. Концентрик сюжетда муаллиф позицияси унинг воқелик ва образларга бўлган муносабатида кўринади. Концентрик сюжетнинг бу жиҳати муаллиф позицияси билан боғлиқ жараён сифатида аниқ кўринади. “Деталлар функционаллиги ва динамикаси“ деб номланган учинчи фаслда деталларнинг функционаллиги ва динамикаси масаласи адибнинг “Сароб” романи ва қатор ҳикоялари мисолида таҳлилга тортилади. Қўйилган назарий муаммо бадиий таҳлил методи асосида тадқиқ этилиб, назарий хулосалар чиқарилади.

Адибнинг “Анор” ҳикоясида анор детали характерларнинг шаклланишида катализаторлик вазифасини бажаради. “Структурал талқинда бош қаҳрамон – Туробжон ҳам, унинг хотини ҳам эмас, Анор! Анор конфликтининг бош сабаби ҳам, сюжетдаги тугун, ечим ҳам анорга боғлиқ“.³⁰ Ҳикоя муаллифи деталнинг шу жиҳатларни ҳисобга олганлиги учун ҳам анор детали ўзининг бадиий қимматини йўқотмаган, мавзунинг давомийлигини таъминлаган. Ҳикоя ечимида не машаққат, қийинчилик, виждонга қарши чиқиб олиб келинган анорлар уйнинг ўртасига сочилиб кетди. Гўё Туробжоннинг умри ҳам худди ўзи олиб келган анорлари сингари сочилиб кетгандек, умри ҳам шу анорлар сингари бесамар кетгандек туюлди. Анор детали ҳикояда тадрижий тараққий этиб динамикликка эришади. “Анор” ҳикоясида деталлар мажмуаси иштирок этиб, уларнинг барчаси бош деталга хизмат қилади. Шунингдек, бу фаслда “Сароб”, “Тўйда аза” ҳикояларидаги деталлар функционаллиги ва динамиклиги масаласи ҳам таҳлил этилади, илмий-назарий хулосалар чиқарилади.

Адибнинг “Синчалак” қиссасида ҳам деталлар фуқционаллигини кузатиш мумкин. “Дунёда бунақа жониворлар жуда кўп, Арслонбек ака, – деди, – Хўроз ҳам “мен қичқирмасам тонг отмайди,” деб ўйлар экан”³¹. Бу ўринда деталлар оддий тасвир элементи сифатида қўлланилганда образнинг ички дунёси ва унинг кечинмалари, психофизиологик ҳолатларини бу даражада кўрсатмаган бўлар эди.

Абдулла Қаҳҳорнинг “Тўйда аза” ҳикояси нафақат ёзувчи ижодида, балки ўзбек адабиётида ҳам жуда катта бадиий қимматга эга бўлган асарлар сирасига киради. Икки портрет ўртасига контраст усули образ умуммоҳиятини очиб беришдан ташқари, асарнинг бадиий ғоясига ҳам хизмат қилади.

Демак, деталлар ёрдамида асарларда образли ифодалар яратилади. Деталларнинг динамиклик даражаси “Тўйда аза”, “Башорат” ҳикояларида санъат даражасига кўтарилган, деталларга қуйидаги вазифалар юклатилган: 1) образ руҳий оламини очиш; 2) иштирокчилар муносабатларини кўрсатиш; 3) образлар маънавий дунёсини белгилаш; 4) асар конфликтини ривожлантириш, 5) муаллиф концепциясини амалга ошириш.

³⁰ Болтабоев Ҳ. “Анор” ҳикоясининг структурал таҳлили. // Таълим тизимида Абдулла Қаҳҳор ижодини ўрганиш ва унинг маънавий-тарбиявий, эстетик аҳамияти. – Фарғона: Полипресс, 2007. – Б. 116.

³¹ Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Учинчи жилд. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашрети, 1987. – Б. 89.

Учинчи боб **“Образ ва характер яратиш маҳорати”** деб номланиб, унинг “Реалистик образ ва прототип” деб номланган биринчи фаслида адиб асарларидаги характер яратиш масаласига тўхталиб ўтилади.

Бадиий адабиётни образларсиз тасаввур этиш қийин. Ҳар қандай асарда у ёки бу даражадаги образлар иштирок этиши табиий. Насрда бадиий образ яратишда икки хил усул қўлланилади: биринчиси, ёзувчи ўз тафаккури, ижодий тажрибаси асосида образ яратса, иккинчиси, ёзувчи ҳаётдаги мавжуд кишилар характерини ўрганиб, уларни кузатиб, яъни прототиплар асосида образ яратади. “Ёзувчи томонидан бирор бадиий образга асос қилиб олинган реал шахс прототип дейилади. “Прототип” юнон тилида “илк образ” демакдир”³².

А.Қаҳҳорнинг “Ўтмишдан эртақлар” қиссасидаги воқеа-ҳодисалар, тарихий шахслар бевосита реалистик образлар яратишда муаллифга ёрдам беради. Адиб ижодини ўрганиш жараёнида “Ўтмишдан эртақлар” қиссаси у яратган кўплаб образларга асосий манба бўлганлигига гувоҳ бўлдик. Жумладан, “Ўғри”, “Бемор”, “Анор”, “Минг бир жон”, “Бошсиз одам” ҳикоялари ва “Сароб” романидаги образларнинг аксариятини яратилишида ўзи кўрган ва билган кишиларнинг қиёфаларидан фойдаланиб образлар яратган.

“Ўтмишдан эртақлар”да шундай эсланади: “Ҳар куни кечаси дадам билан Кулала дала айланиб, яширинча хашаки тут қоқиб келишар эди. Тез кунда бу серуруғ, шилимшиқ мева кўнгилларга тегди, ҳарчанд оч бўлсак ҳам, оғизга олгани юрагимиз безиллар эди. Шундан кейин унинг сувини сузиб, шинни қиладиган бўлдик. Бу ҳам жонга тегди. Шиннини кўришим билан оғзим сув очар, кўнглим айнир эди. Укам Умарали шиннилик косани кўрса ҳам ўз-ўзидан ғингшийдиган бўлди. Умарали бирор ножўя иш қилса, мен уни “Ҳозир шинни ялатаман!–деб кўрқитардим”³³.

Адибнинг фақат “Ўғри” ҳикоясида эмас, “Бемор”, “Анор”, “Минг бир жон”, “Сароб”, “Синчалак” каби асарларидаги образлар ҳам прототиплар асосида яратилганлиги учун ҳам бетакрор ва ҳаётийдир.

“Сароб”, “Ўғри”, “Бемор”, “Анор”, “Минг бир жон”, “Бошсиз одам” асарларидаги образлар ана шундай образлар сирасига киради.

Демак, реалистик образ яратишда икки хил йўл тутиш мумкин:

биринчи усулда, ёзувчи ўз тафаккури, ижодий тажрибаси асосида шундай бадиий образлар яратадики, бу образларнинг ҳаётда борлигига ишонасиз;

иккинчи усулда, ёзувчи ҳаётдаги мавжуд кишилар характерини ўрганиб, уларни кузатиши натижасида бадиий образ яратади, яъни прототиплар асосида образ яратилади.

Бобнинг учинчи фасли **“Характер яратиш усуллари”** деб номланади. Бу фаслда адибнинг бадиий характер яратишдаги маҳорати хусусида сўз

³²Султон И. Адабиёт назарияси. –Тошкент: Ўқитувчи, 1986. – Б. 203.

³³Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Учинчи жилд. –Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. –Б. 262.

юритилади. Характер юнонча “белги”, алоҳида хусусият, “ўзига хослик” деган маъноларни англатади. “Бадий ижодда индивидуал хусусиятлар асосида ҳар томонлама тўлиқ яратилган инсон образининг мукамал тури ³⁴. Шу билан бирга, “Характер (грекча) инсон ҳулки ёки алоҳида намоён бўладиган ва унда одат тусига кириб қолган яна муҳим рухий ҳолатлар мажмуи, феъл-атвордир”.³⁵ “Бирор нарсанинг ўзига хос кўриниши хусусияти. Бошқалардан ажралиб, фарқ қилиб турадиган томони, ҳисобланади.³⁶ Д.Тўраевнинг қайд этишича, “Характер доим ҳаракатда, тўкнашувларда ўзини намоёиш қилади, сюжетни ҳам ҳаракатга келтиради ва аксинча, характер ўзини сюжетда кўрсатади. Яна муҳими сюжет асар ғоясини ифодаловчи восита бўлиб, уни характерлар мантиғи орқали ифодалайди”³⁷.

Шунинг учун ҳам адабиётда характер асосида ёзувчи ўзи айтмоқчи бўлган фикрларни китобхонга етказди. Ёзувчи М.Достоевский “Ҳамма гап характерда” деган эди. Ҳ.Умутов “Бадий психологизм ва ҳозирги ўзбек романчилиги” рисоласида характер масаласига алоҳида эътибор қаратади. Ушбу рисолада рус ёзувчиси К.Чуковскийнинг қуйидаги фикрини жуда ўринли келтиради: “Прозаик ёзувчи учун энг асосий ва энг қийин масала характер яратишдир. Қолган ҳамма нарса ана шунга боғлиқдир, характер яратишга муяссар бўлиндими, демак роман, қисса шу кабиларни яратишга муваффақ бўлади”, деган эди.

А.Қаҳҳор қатор ҳикояларида ўзига хос характерлар кашф этиб китобхон хотираларида муҳрланиб қолишига асос яратади. Унинг кичик ҳикояларидан тортиб, йирик романларидаги характерлар ўзига хослиги ва бетақрорлиги билан муҳимдир.

“Минг бир жон” ҳикояси қаҳрамони Мастура ўзига хос характер сифатида адабиётимизда маълум. Ундаги ирода, матонат ҳар кимнинг ҳам кўлидан келавермайди. “Даҳшат” ҳикоясидаги Унсиннинг ҳам ўз ҳаёт фалсафаси бор. “Майиз емаган хотин” ҳикоясидаги аёлнинг айёрлиги, “Адабиёт муаллими”да Боқижон Бақоевнинг саводсизлиги уларни ўзига хос характерлар сифатида шакллантирди. “Албатта асардаги персонажни ёзувчи яратади ва ўзи кўзлаган мақсад сари етаклайди. Лекин қаҳрамон кўғирчоғу муаллиф кўғирчоғбоз эмас, уни истаган куйга сола олмайди. Образнинг табиий характер мантиғи бунга йўл қўймайди. Чинакам йирик ёзувчи қаҳрамонни ўз феъли саъжиясига монанд яратади. Акс ҳолда тўлақонли образ яратилмайди”³⁸. А.Қаҳҳор “Адабиёт муаллими”, “Санъаткор”, “Нотиқ, “Думли одамлар” ҳикояларида замонавий кишилар характерини кашф этди.. ”Адабиёт муаллими”, “Санъаткор” ҳикоялардаги усти ялтироқ, ичи қалтироқ, билимсиз кишилар образини яратиб берди. Муаллиф саводсиз санъаткор ва муаллимнинг билимсизлигини ўз тилидан шу даражада тасвирлаб берадики,

³⁴Ҳатамов,Н, Саримсоқов Б. Адабиётшоднослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати.–Тошкент: Ўқитувчи,1979. –Б.335-336.

³⁵ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Москва: Русский язык, 1981 . –Б.316.

³⁶ Юқоридаги манба.–Б. 316.

³⁷Тўраев Д. Ҳаёт ва сюжет. –Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984. –Б. 97.

³⁸Мелиев. С. “Хамса” да муаллиф образи котегорияси. // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2008 йил, 5-сон, –Б. 25.

натижада, ўзбек адабиётида ўзига хос характерларни яратишга эришади. “Ҳар бир янги давр босиб ўтилган йўл – мозийни англаш эҳтиёжини пайдо қилади, чунки бугун ва эртанинг илдизлари ҳаминша кечанинг бағрида қоимдир”³⁹. –

Хуллас, А.Қаҳҳор характер яратишда прототиплардан унумли фойдаланади, портрет ифодасида ўхшатиш, қиёслаш, солиштириш, киноя, бўрттириш, шартлилик каби бадиий тасвир воситаларидан фойдаланади, матнда фразеологик иборалар, ўхшатиш ва ироник усулларни қўллайди. Натижада, асар тилининг бадиийлиги ва миллийлиги тасвирий воситалар ёрдамида амалга оширилади. Характер яратишда образ хатти-ҳаракати, нутқ имкониятлари, ровий баёнидаги киноявий сўзлар ва иборалардан ҳам унумли фойдаланади.

Учинчи бобнинг учинчи фасли “**Тип яратиш тамойиллари**” деб номланди. Бу фаслда тип яратиш усуллар ва унинг турлари, ҳажвий ва юмористик типлар ҳақидаги қаршларга муносабат билдирилади.

“Тип – турли тарихий даврларда ҳаётий воқеалар, маълум кишилар гуруҳи учун характерли хусусиятларни ёрқин ифодаловчи нарса, ҳодиса, шахс. Умуман, тип “(грекча) бир турдаги нарса. Воқеа, ҳодиса ва шу кабилар учун умумий бўлган модел, нусха, намуна, тур”⁴⁰.

Айрим гуруҳ, синфларга хос хусусиятлар типиклаштириш ва умумлаштириш асосида бадиий образда мужассамлаштирилса, адабий типлар яратилади

Хасислик, бефаросатлик, порахўрлик, лаганбардорлик сингари иллатларни маълум шахс образи асосида бўрттириб, умумлаштириб, қуюқлаштириб кўрсатиб бериш натижасида типлар яратилади. Инсон характеридаги мавжуд ижобий ва салбий хусусиятлар ёзувчи томонидан қай даражада ёритиб берилса, шу асосда ўзига хос юқоридаги каби типлар кашф этилади. Жумладан, ҳажвий типларда масхарали кулги назарда тутилса, юмористик типларда соф кулги етакчилик қилади.

А.Қаҳҳорнинг “Синчалак” қиссаси бош қаҳрамони Қаландаров – бадиий тип. Ижтимоий ҳаётда унинг ўз ўрни бор. Қаландаров характерида икки типга, ҳам ижтимоий, маънавий-ахлоқий типга хос хусусиятлар мавжуд. Колхоз иши учун жонбозлик кўрсатиш, колхоз аъзоларининг ҳар бирини таниши унинг ижобий фазилати бўлса, аёлларни менсимаслиги, қонунларни писанд қилмаслиги унинг салбий томонларидир. Бир вақтнинг ўзида Қаландаров характерида образнинг икки жиҳати: ижтимоий фаоллиги ва ахлоқий камчиликлари кўрсатилади, образ мураккаб образ даражасига кўтарилади Тип даражасига кўтарилган образларда эса образнинг у ёки, бу жиҳати қуюқлаштирилади, натижада, бошқа образларга ўхшамайдиган, фақат ўзигагина хос хусусиятларга эга бўлган бадиий типлар яратилади.

“Башорат” ҳикоясидаги Саид Жалолхон характердаги мавжуд камчилик ва нуқсонлар қуюқлаштирилиб бадиий тип яратилишига асос бўлган. Бизга

³⁹Ҳамдам У. Янги ўзбек шеърляти. –Тошкент: “ADIB”, 2012. –Б. 4.

⁴⁰ Юқоридаги манба. – Б.182.

маълумки, типлар асосан типиклаштириш ва индивидуаллаштириш методлари асосида амалга оширилади. Ҳикоядаги воқеалар Саид Жалолхоннинг тушида бўлганлиги учун ҳам, образдан китобхон ҳаётий ҳақиқат меъзонларини талаб этмайди.

Шулардан Б.Ризаевнинг “Ҳажвий тип табиати” ва “Юмористик тип яратиш маҳорати” мақолалари бўлиб, унда Неймат Аминовнинг қатор ҳикояларидаги адабий типлар хусусида фикр юритилади. “Реал воқелик билан ижодкор идеали, айрим индивидлар моҳияти билан ижтимоий идеал ўртасидаги номутаносиблик ҳажвий ва юмористик асарлар яратилишининг бош омили ҳисобланади”,⁴¹ деб жуда тўғри таъриф беради.

Юқорида таъкидлаганимиздек, юморни соф кулги асосида яратилган асарлар ва образларга нисбатан қўлласак, масхаралаш асосида яратилган асарларни эса ҳажвий асарлар деб қарашни ўринли деб билдик. Бу борада Б.Ризаевнинг қуйидаги мулоҳаза талаб фикри эътиборга молик: “Ҳажвий ёки юмористик асарлар эса ҳажвий типларга асосланади. Бундай типлар эса одатда ғоя ва шаклнинг ноуйғунлиги туфайли яратилади”⁴².

Муаллиф бу ўринда ғоя ва шаклнинг ноуйғунлиги деганда қайси шакл ва ғоя хусусида фикр юритган? Мақола муаллифининг айтишича, ҳажвий типлар ҳажвий асарларда иштирок этиши табиий, бироқ ҳажвий типларда юмористик типлар бўлишини тамойил сифатида талаб этилишини қандай тушуниш мумкин? Ҳажвий типларнинг ўзига хос жиҳатлари мавжуд бўлиб, улар жамият учун зарарли хусусиятларга эга бўлган типлар саналади. Юмористик типлар табиатида эса айрим камчиликлар мавжуд бўлиб, уларнинг устидан соф беғараз кулги амалга оширилади. Шунингдек, Б.Ризаев ҳажвий ва юмористик типлар яратилишининг бош омили сифатида ғоя ва шаклнинг номутаносиблигида деб билади. Ва яна: “Ғоя (моҳият) билан шакл ўртасидаги мана шундай номутаносиблик ҳажвий ҳамда юмористик ижод типини белгилайди”,⁴³ дейди. Бизга маълумки, бадиий адабиётдаги комизм иккига ажралади, ҳажв ва юморга. Шундай экан, Б.Ризаевнинг ҳажвий ва юмористик асарлар ҳажвий типларга асосланади, деган фикрини қандай изоҳлаш мумкин? Муаллиф юқоридаги фикрини янада асослаш учун: “Ҳажв ва юморда ғоядан устун бўлган шакл мавжуд бўлади. Бу устунлик шу даражага етадики, охир оқибатда образ ғояни йўққа чиқаради ва ғоясиз шакл ҳеч нарсага арзимас бўлиб қолади, – деб уқтиради. Мақолада Н.Чернишевский фикрини келтиради: “Ҳажвий тип яратишнинг ўзига хос қийин жиҳатларидан бири асар учун шаклий ихчамлик, фикрий кенглик зарур, ижодкор катта ҳаётий материални кичик ҳажмдаги бадиий асарда ҳажвий руҳни бир ёки бир неча образга жойлаши шарт, шу маънода ҳажв ва юморда қисқалик исътедоднинг ҳамшираси эмас, балки унинг айнан ўзидан иборат”. Келтирилган бу фикрда ҳақиқий ҳажвий типлар олдига қўйилган талаблар ўз ифодасини топган. .

⁴¹ Ризаев Б. Ҳажвий тип табиати ҳақида. // Ўзбек тили ва адабиёти. –2003 йил, 6-сон. –Б. 55.

⁴² Юқоридаги манба. – Б.56.

⁴³ Юқоридаги манба. – Б.56.

Характерларнинг ғоят мукаммалашган кўриниши тип саналади. Типнинг ҳажвий, юмористик, сатирик, идеал кўринишлари мавжуд, улар типиклаштириш ва индивидуаллаштириш асосида яратилади. Қобил бобо, Туробжон, Сотволди ва Бабарлар социал тип даражасига кўтарилган образлар саналади.

Тўртинчи боб **“Бадиий матн яратиш принциплари”** деб номланади. Биринчи фасл “Бадиий портрет” деб номланади, мазкур фаслда бадиий асардаги портрет масаласи хусусида сўз юритилиб, портретнинг А. Қаҳҳор асарладаги бадиий функцияси, муаллифнинг ижодий маҳорати масаласига тўхталиб ўтилади. “Ёзувчининг портрет яратиш услуби фавқулодда хилма-хил ва оригиналдир”⁴⁴. Шундай қилиб, адабиёт сўз орқали бадиий тасвирлаш санъати бўлиб, бадиий адабиёт тили асар мазмунини рўёбга чиқарувчи бирдан-бир воситадир. “Портрет – фр. тасвир сўзидан олинган бўлиб, адабий асардаги кишиларнинг ташқи кўриниши, сиймоси, кийим-кечаги, ўзини тутиши ва ҳоказолар тасвирдир.”⁴⁵.

Адибнинг ҳикоя, қисса, романларида портрет тасвирининг ўз ўрни ва аҳамияти бор. “А.Қаҳҳор кўпроқ кишилар психологиясини бевосита тасвирлаш билан банд бўлганида портрет ва пейзажга жуда кам эътибор беради”⁴⁵. А.Қаҳҳор портрет ва пейзажга кам эътибор берса-да, у яратган ихчам, аниқ, бетакрор портрет ва пейзаж тасвирлари асарнинг умумғоясига хизмат этувчи, эмоционал ҳолатларга бой тасвирий ифодалар ҳисобланади.

Сорахоннинг портрет тасвирини беришда муаллиф отаси Муродхўжа домла портретини келтириб, уларни бир-бирига қиёслайди, натижада ҳар икки образнинг бетакрор портретини яратади. Мухторхон портрет ифодасида ҳам муаллиф ўзига хосликка эришади, унинг ноқис жиҳатлари аниқ кўрсатиб берилади. “Мухторхон ҳамон ўша, илгари ҳам баҳорнав эди, энди ундан офтобда қолган ёғоч чўмичнинг хиди келади. У ўпганда худди калтакесакнинг чирқиллашига ўхшаган бир товуш чиқаради. Мухторхон ари талаётганига қарамай, асалари уясига тумшук тикқан айиққа ўхшайди”⁴⁶.

Ёзувчининг кичик ҳикояларида ҳам ҳаётнинг мукаммал бир кўринишини кузатамиз. Келтирилган портретлар образлар ички дунёси, уларнинг кечинмаларини яққол кўрсатади. “Ўғри”, “Бемор”, “Анор”, “Бошсиз одам”, “Қизлар”, “Адабиёт муаллими”, “Кампирлар сим қоқди” каби ҳикояларидаги портретларда аниқлик, бетакрорлик мавжуд. Берилган портретлар образларнинг бетакрор вааниқ таснифини беради, улар ҳақида муаллиф яна қўшимча маълумот беришига ўрин қолдирмайди.

Хуллас, адиб ижодида психологик портрет етакчилик қилади. Портрет тасвири асар бадиий бутунлигини таъминлашда структура унсури сифатида иштирок этади. Портрет таркибидаги ўхшатиш, қиёслаш, деталь, ироник

⁴⁴ Султонова М. Абдулла Қаҳҳор услуби. –Тошкент: Фан, 1967. –Б. 102.

⁴⁵ Хотамов Н. Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1979. – Б.238.

⁴⁵ Султонова М. Ёзувчи услубига доир. – Тошкент: Фан, 1967. –Б.54-55.

⁴⁶ Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Биринчи -жилд. –Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – Б.179-180.

воситалар матнда бадий-эстетик ва композицион функция бажаради. “Тўйда аза”, “Бошсиз одам” ҳикояларидаги портрет тасвирида контраст усули қўлланилиб, образ характерининг шаклланишида етакчи усул сифатида кўринади.

Тўртинчи бобнинг иккинчи фасли **“Ўхшатишнинг контекстдаги бадий-эстетик функцияси”** деб номланади. Ҳар қандай асарни бадий тасвир воситаларисиз тасаввур этиш қийин. Тасвирий воситалар ёзувчи таланти ва маҳоратидан келиб чиқиб асарларда турли даражада қўлланилади. Ўхшатиш қачонки, матнда бадий-эстетик функция бажарса, унинг асардаги аҳамияти янада яққол кўринади. Бадий ижод жараёнида ёзувчи ўзининг дунёқараши, кўникма, малакаси асосида ҳаётни бадий мукамал, ишонарли тасвирлаб берсагина, унинг асарлари севиб ўқилиши, асарлар ҳам унинг унутилиб кетишига раҳна солмайди. Айнан бадий асарларга умрбоқийлик бахш этган нарсалар бизнингча, ёзувчининг тасвирлаш усулидир. Шундай экан, ўзбек адабиётининг етук сўз санъаткори А.Қаҳҳор ижодини том маънода ўзига хослигини белгиловчи асосий восита ёзувчининг тасвирлаш санъатидир.

“Абдулла Қаҳҳор кам ёзган адиблардан. Аммо бадиият жиҳатдан унинг ижоди тўлиб-тошиб етган катта дарё”⁴⁷. Абдулла Қаҳҳор асарларида ўхшатиш воқеликни таъсирчан, асар сюжетини ихчам ва мукамал, образларнинг ўзига хос талқинини таъминлайди. Ўхшатиш бадий контекст талабларидан келиб чиқиб ёзувчи асарларида қўлланилади. Адиб асарларидаги ўхшатиш адабиётшуносликда қай даражада ўрганилган?

Шу ўринда: “Ўхшатиш-нарсалар, ҳодисалар маълум умумийликка эга бўлган бошқа нарсалар ёки ҳодисалар билан таққослаш, ифодалаш, тасвирлаш”⁴⁸ дир. “Қиёслаш-ўзаро таққослаш, чоғиштириш, солиштириш, тенглаштириш, таққослаш, муқояса қилмоқ” ҳисобланади.⁴⁹ Шунингдек, “Сравнение” – ўхшатиш. Бадий тасвир воситаларидан бири. Ўхшатиш кўчимнинг содда турига киради ва икки нарсалар, воқеа-ҳодисалар ўртасидаги ўхшашликка асосланиб, уларнинг бири орқали иккинчисининг белгиси, моҳиятини тўлароқ, конкретроқ, бўрттириброқ кўрсатиб беради. Шунинг учун ҳам бирор предметнинг маълум бир белгисини бошқа бир предметга солиштиришга ўхшатиш дейилади”⁵⁰.

А.Қаҳҳор “Сароб” романида ўхшатишдан санъат даражасида фойдаланган. “Кўшчинор чироқлари” романида ушбу бадий тасвир воситасига “Сароб” романи даражасида кўп мурожаат қилмаган бўлса-да, ундан ўринли фойдаланган. “Синчалак” қиссасидаги ўхшатишлар эса бетакрорлиги, кинояга бойлиги билан ажралиб туради. Ўхшатишнинг энг

⁴⁷Кўшхонов М. Абдулла Қаҳҳор маҳорати. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. –Б. 3-4.

⁴⁸ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Икки томлик. Иккинчи том – Москва: Рус тили, 1981. – Б. 524.

⁴⁹ Юқоридаги манба. –Б. 569

⁵⁰ Хотамов Н. Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. –Тошкент: Ўқитувчи, 1979. –Б. 294.

яхши намунаси адибнинг “Тўйда аза”, “Майиз емаган хотин”, “Башорат” ҳикояларида қўлланилган.

Хуллас, ўхшатиш бадиий тасвир воситаларидан энг унумлиси эканлиги; тип, характер, ички дунёси, ҳаракат-ҳолатларининг ўзига хос талқин этилишида бадиий тасвир восита сифатида эътироф этилиши; ўхшатишда бир предметга нисбатан бир неча предметларнинг белги хусусияти солиштирилиб, таққосланиб, тасвирда мукамалликка эришиши; ўхшатишда миллий колорит, ўхшатишга предметга нисбатан бўлган китобхон қарашлари инобатга олиниши зарур.

Тўртинчи бобнинг учинчи фасли “Перифраза ва унинг қўлланилиш тамойиллари” деб номланади. Бадиий тасвир воситаларининг навбатдагиси перифразадир. “Перифраза (гр. Periphrasis – яқин гапираман сўздан) – перифраз ёки перифраза. Кўчим турларидан бири бўлиб, унда нарса ёки инсон ўз номи билан эмас, балки унга хос асосий белги, хусусиятлар номи билан юритилади”⁵¹. Қачонки, ўхшатиш воситасида образли ифода яратилгач, асар сюжетида шу белги ривожлантирилиб сўнг перифразага айланади. Аввал бирор белгиси билан тилга олинган образ айнан шу белгининг сюжетда тараққий этиши натижасида образ номи белги номи билан алмаштирилади, ўхшатишга предметнинг номи билан атала бошлайди.

Перефразанинг ўзига хос кўринишини “Сароб” романидаги Саидийнинг қайнонаси мисолида кўрамиз Унга нисбатан муаллиф “булбулигўё” сўзини қўллайди. Ушбу образнинг вайсақилигини асар сюжети давомида кўрсатиб беришга эришади. Романнинг бир неча ўринларида айнан шу сўзни келтириб, уни перифраза даражасига кўтаради. Аввалига муаллиф кампир ҳақида шундай маълумот беради. “Кўп йиллар касал ётиб ўлган мурда сингари бўлган бу хотин, Саидий тўғрисида қизидан кўра ортиқроқ кунчи эди. У Саидийни қаерга борганини, ким билан сўзлашганини мудом суриштириб билиб юрар ва агар бирон шубҳага тушса қизи орқали, ёки жуда чидай олмаса, ўзи Саидийни сиқиб жонини олар эди”⁵².

Таърифнинг янада мукамаллигига эришиш мақсадида, муаллиф изоҳни давом эттиради. “У гапирса, Саидий сўз қайтаришга юрак қилолмас, чунки бир оғиз сўз қайтарса, уч кунгача боши ғурбатдан чиқмасди. Шунинг учун Саидий унга “булбулигўё” деб ном берди”⁵³. Тўхтовсиз ва ўринсиз гапирадиган кишиларга нисбатан халқ орасида булбулигўё сўзининг ишлатилиши бизга маълум. Буни яхши билган адиб, кампир характерини мукамал тасвирлашга эриши учун айнан шу сўзнинг акси маъносини берувчи “булбулигўё” сўзини қўллайди ва матнда келтирилади: “Овқат маҳалида “булбулигўё” одатдагича яна талай одамларни ёмонлади, аллақерда бўлган жанжалда ким ҳақ, ким ноҳақ экани, оқсоч бир неча

⁵¹ Хотамов Н.Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. –Тошкент: Ўқитувчи, 1979. –Б. 230

⁵² Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Биринчи жилд. –Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б. 193.

⁵³ Юқоридаги манба. – Б. 193 .

мартаба танбеҳ эшитишига қарамасдан, бу кун яна супургини деворга суяб, тикка қўйгани тўғрисида титраб, қақшаб сўзлади”⁵⁴.

Перифраза ёрдамида вайсақилигини ифодаласа, чаққонлигини калтакесакнинг ҳаракатига қиёс қилиб, салбий муносабатини янада кучайтиради. Калтакесак деталига нисбатан қўлланилган перифразанинг энг таъсирлиси Сорахоннинг нутқида Мухторхонга нисбатан ишлатилади “Ахир, қиз олмаган йигит, қандай қилиб, бир калтакесакнинг сарқитига рози бўлсин, майли, у ҳам қиз олсин. Сўнгра баровар бўламиз”⁵⁵.

Адиб бошқа асарларида ҳам айнан калтакесак деталига нисбатан ўхшатишларни қўллаб, перифраза даражасига кўтарган. Масалан, Мухторхон ўпганда калтакесакка ўхшаб товуш чиқаради, кўзи кўмлоқда ётган калтакесакнинг кўзига ўхшайди каби ўхшатишларни қўллаган муаллиф бадиий концепцияни кучайтириш мақсадида “калтакесакнинг сарқити” перифразасини келтиради.

”Синчалак” қиссасида ҳам перифраза қўлланилган бўлиб, қисса охирида Қаландаров Саидага “Синчалакхон” деб мурожаат этади. Бу лукмани у ижобий маънода айтади. Шундай қилиб, А.Қаҳҳорнинг “Синчалак” қиссасидаги перифраза бадиий сўз қудратини санъат даражасига кўтарилганлигини исботлайди. Адибнинг нафақат романлари ва қиссаларида, бадиий жиҳатдан мукамал ҳикояларида ҳам перифразадан унумли фойдаланган.

“Тўйда аза” ҳикояси А.Қаҳҳор маҳоратининг ҳар томонлама кўрсата олган ҳикоялари сирасига киради. Етук адабиётшуносларимиз тадқиқотларида ушбу ҳикоя ҳақида жуда кўп ижобий фикрлар айтилган. Ҳикоядаги муаллиф концепцияси комик планда ўзига хос равишда талқин этилган. Натижада муаллиф маҳорати туфайли такрорланмас образлар яратилган.

Ҳикоядаги асосий образлар ҳеч кимга намуна ҳам бўлолмайди, ҳеч ким билан гаплашмайди, ҳатто бир сўз ҳам айтишмайди. Матнда қўлланилган тасвирий ифодалар образлар характери мукамал очиб беради. Тўйга яқин қолганда келин кўчанинг бошидаги ательега кўйлак буюргани келган экан, нима бўлиб бундан хабар топган аёллар кўргани боришибди. Келин дарҳақиқат ёш, лекин худди қизиқчиликка семиргандай юм-юмалоқ, эгнида енгсиз кўйлак, бошида попушакнинг тожиги ўхшаган, лекин қизил шляпа: кўлидаги сумкаси, оёғидаги пошнаси бир қарич туфлиси ҳам қизил. Уни адоват ва нафрат билан бошдан оёқ кузатган одамлардан бири, бурилиб чиқиб кеттар экан:

– Хўрозқандга ўхшамай ўл! – деди.

– Қариган чоғида хўрозқанд яламай домла ҳам ўлсин! – деди яна бири”⁵⁶.

⁵⁴ Юкоридаги манба. – Б.194.

⁵⁵ Юкоридаги манба. – Б.180.

⁵⁶ Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Иккинчи жилд. –Тошкент: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б. 311.

А.Қаҳҳорнинг “Сароб”, “Қўшчинор чироқлари”, “Синчалак”, “Тўйда аза”, “Минг бир жон”, “Башорат” каби асарларида имкон даражасида бу воситадан фойдаланган. “Сароб”, “Синчалак” асарларда перифразаларга хос хусусиятлар мантиқан асосланган.

Хуллас, перифразалар қачонки асар сюжетида ўз белгиси асосида босқичма-босқич ривожлантирилса, асосланса, асарда бадиий функция бажарса, бадиий-эстетик қимматга эга бўлади. “Сароб”да “булбулигўё”, “калтакесак”, “Синчалак”да “синчалак”, “Тўйда аза”да “хўрозқанд” сўзлари перифраза даражасига кўтарилган.

ХУЛОСА

1. Бадиий асар поэтикасини ўрганиш ва уни жаҳон андозалари асосида текшириш бугунги куннинг энг долзарб ва кечиктириб бўлмайдиган назарий масаласи саналади. Бадиий асар матнини асар структураси асосида тадқиқ этиш, матн таркибидаги ҳар бир сўз ва шаклий элементларни воқеликни ҳаётий акс этириш аспектида таҳлил этиш, матннинг асл маъносини ифодалашда йўл очади.

2. Ёзувчининг бадиий идрок этиш салоҳияти ва маҳорати асар структурасининг ташкил этувчи барча элементларда ўз ифодасини топади ва шаклланади.

3. Асар структурасида ва унинг бадиий бутунлигини амалга оширишда ровий ривоя тарзи, позицияси муҳим саналади. “Майиз емаган хотин” ҳикоясида айнан шу ижодий жараён кузатилади.

4. Образларнинг ўз-ўзини фош этиши, ровий баён усулидаги кесатиқ, киноя каби муносабатларнинг етакчилиги, кўчма маънодаги сўзларнинг ровий нутқида мавжудлиги муаллиф маҳоратини белгиловчи асосий тамойил ҳисобланади.

5. “Бошсиз одам” ҳикоясида салбий образларга нисбатан ровийнинг атайлаб тарафкаш муносабатда бўлиши китобхонга, эмоционал таъсир ўтказишнинг ўзига хос усулидир. Бадиий воқеликни “акслантириш”да, саргузашт ва реалистик элементларнинг мавжудлиги “пайвандлаш” зарурати, ровийнинг ортиқча тафсилотларга берилмаслиги, муболаға ва шартлилик усулларида фойдаланиши, тасвирда меъёрни сақлай билиши А.Қаҳҳор ижодида тамойил даражасига кўтарилган

6. Бадиий бутунлиқни таъмин этишда ровий ривоя тарзи асар структурасида етакчилик қилиб, “Майиз емаган хотин” ҳикоясида ровийнинг холис позицияси кузатилади. Образларнинг ўз-ўзини фош этиш усули бу ҳикояда ҳам ижодий тамойил сифатида кўринади. Ровий баён тарзида

кесатик, киноя, тарафкашлик каби услубий изланишлар ёзувчи маҳоратини кўрсатади.

7.Ижодий индивидуаллик асарнинг барча элементларида намоён бўлади. Бадиий ижод поэтикасини белгилашда ижодий индивидуаллик асосига қурилган ёзувчи услуби шаклланади.

8.Ритм қаҳрамон руҳий ҳолати, бадиий матнда берилган сўзларнинг лексик маъноси, уларнинг нутқий бўлинишлари каби элементларга боғлиқ. Паузаларнинг ҳар бир сўз кетидан келиши ритм шаклланишида ва матн оҳангини белгилашда асос саналади.

9.Ровий нутқида берилган фразеологик иборалар, киноявий сўзлар ҳикоя ритмининг гоҳ кўтариши, гоҳ пасайиб туришига олиб келади. Ритмик муносабатнинг ифода этувчи сўз такрори, талаффуздаги товуш тушиши ва орттирилиши, туроқлар ўртасидага сўз нисбатларининг кескин фарқланиши асар таъсирчанлигини таъминлайди.

10. Ритм ҳосил қилувчи шаклий воситаларнинг матнда қўлланилиши асар оҳанги ўзгартиради.Образнинг иштирокини таъминлайди.

11.Деталларда миллий колорит, замон ва макон билан ҳамоҳанглик каби боғлиқ ҳолатлар кузатилади. Деталь сюжетда ривожланади, аниқ функция бажаради, образли мушоҳадалар яратилишига асос бўлади ва образлар ички дунёсини очиб беришга хизмат қилади.

12.Асарларда деталь бадиий-эстетик функция бажариб, муаллиф концепциясини амалга оширишда асосий восита бўлиб, сюжетда динамикликка эришади.

13.Ёзувчи ҳаётдаги мавжуд кишилар характерини ўрганиб, кузатишлари натижасида прототипга асосланган образлар яратади. “Ўғри”, “Бемор”, “Анор”, “Минг бир жон”, “Бошсиз одам” ҳикояларида ва “Сароб” романи қаҳрамонларининг мукамал тасвирланишида А.Қаҳҳор прототиплардан фойдаланган.

14.Ҳар бир давр адабиётида ўзига хос типлар мавжуд бўлиб, характернинг мукаммалашган кўриниши тип саналади, типларнинг ҳажвий, юмористик, сатирик, идеал турлари мавжуд бўлиб, улар типклаштириш, индивидуаллаштириш асосида яратилади. Қобил бобо, Туробжон, Сотволди ва Бабарлар социал типлар саналиб, типклаштириш асосида яратилган образлар сирасига киради.

15.Портретни тасвирлашда ўхшатиш, қиёслаш, солиштириш, киноя, бўрттириш, шартлилик каби бадиий тасвир воситаларидан фойдаланиш, матндаги фразеологик ибораларнинг қўлланилиши асар тилининг миллий колоритга бойлиги, бадиийлигини таъминлайди.

16.Портрет бадиий асар структурасида асосий фигура саналади. Асар бадиий бутунлигини таъмин этишда, қаҳрамонлар ички оламини ёритишда, уларнинг образ сифатида шаклланишида унинг ўз ўрни бор. Портрет таркибидаги ўхшатиш, қиёслаш, ироник воситалар сюжетда бадиий-эстетик функция бажариб, “Сароб”, ”,“Синчалак” , “Тўйда аза”, “Бошсиз одам”, “Ўғри” асарларида ижодкор маҳоратини кўрсатган.

17.Перифраза бадиий асарларда ниҳоятда кам ишлатиладиган тасвирий воситаси саналиб, “Сароб”, “Синчалак”, “Тўйда аза”да ҳақиқий санъат даражасига кўтарилган. Перифраза қўлланилган ўринлар сюжетнинг “чўққи” нуқтаси ҳисобланиб, “Майиз емаган хотин” ҳикоясида айнан шу ҳолат кузатилган.

**SCIENTIFIC DEGREE GRADING COUNCIL UNDER
FERGANA STATE UNIVERSITY
DSc. 03/30.12.2019 . Phil. 05.02**

FERGANA STATE UNIVERSITY

RUSTAMOVA IBODATKHON IKRAMOVNA

POETICS OF ABDULLA QAHHOR'S PROSE WORKS

10.00.02 – Uzbek literature

Doctor of Philology (DSc) Dissertation

AUTHOR ABSTRACT

Fergana - 2022

The subject of the Doctor of Philological Sciences (DSc) dissertation is registered in the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under the number B2021.1.DSc.Phil.260.

The dissertation was completed at Fergana State University.

The abstract of the dissertation was posted on the website of the Scientific Council (www.fsu.uz) and on the "ZiyoNET" information-educational portal (www.ziynet.uz).

Scientific supervisor:	Sabirdinov Akbar Gafarovich doctor of philological sciences
Official opponents:	Rashova Umida Yoldosh girl doctor of philological sciences Hamdamov Ulug'bek Abdurahobovich doctor of philological sciences Nasirov Azmidin Normamatovich doctor of philological sciences
Leading organization:	National University of Uzbekistan

Dissertation defense will be held at the meeting of the Scientific Council under the number DSc. 03/30.12.2019 .PII, on 05.02 of 2022 20 09 at 10:00 (Address: 107, B.Marginosiy, Fergana sh., 100151, Tel: (0573) 244-44-29; fax: (0573) 244-44-91; e-mail: info@fau.uz)

The dissertation can be viewed at the Information Resource Center of Fergana State University (registered with number 51) (Address: 100151, Fergana sh., B. Marginani, street 107, Tel: (0573) 244-44-94).

The abstract of the dissertation was distributed on 10.09.2022 (2022 10 09 572 numbered registry report).

S.M. Jabborov,
Chairman of academic degree
Council, Ph.D., Professor

M.Y. Zokirov,
The scientific secretary of the scientific degree-granting
Council, Ph.D., Associate professor

Z.B. Kobilov
The deputy chairman scientific council under the
scientific degree-granting council,
doctor of philology

INTRODUCTION (annotation of doctoral (D S c) dissertation)

Relevance and necessity of the dissertation topic. In world literature, generalization of scientific-theoretical views related to the poetics of an artistic work in determining the characteristics of the writer's skill, style, the principles of creating an artistic text in prose works and the artistic interpretation of reality, the study of the skill of creating a rhythm, hero, and character have been the regular focus of researchers. Today, it is of great practical importance to generalize the scientific-theoretical views of the peoples of the world related to the poetics of artistic works, to scientifically justify the artist's skills in reflecting universal and national values through the study of the poetics of certain creative works.

At a time when modernist methods of representation in artistic prose appear in modern world literature, attention is paid to ontological, hermeneutic, and structural analyzes based on the principles of universality, modernity, and nationalism. This creates the need to scientifically and theoretically substantiate the issues of individual style and skill in the poetics of artistic works, taking into account the role of the narrator's narrative style, narrator's function, rhythm and the tools that create it.

Uzbek prose of the 20th century went through a stage of its own development and research. It is known that the dominance of one creative method in the period of the former Soviets affects the freedom of creativity and creates difficulties for the writer in the interpretation of the reality of life. But despite this, works were created that serve as a source of learning for the artists of the 21st century, and the poetics of these works: style and skill, hero and character, artistic text and context, artistic speech and conflict, creative process and creative laboratory are relevant. "Especially, in the current turbulent and dangerous times, which appear before the entire humanity, we have not faced before, the urgent and complex problems, global threats, together to unite all good-willed people, in the spirit of humanistic ideas of young people, who make up about a third of the world's population. Today, it is necessary to increase the role and responsibility of artistic speech art in education more than ever." ¹ Therefore, the work of Abdulla Qahhor, who has a special place in the Uzbek literature of the 20th century, is considered an invaluable asset of our artistic thinking, and it is important that it serves to fulfill an important task in the spiritual and moral education of the young generation even in the process of reforms and renewals today.

Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-4794 of May 13, 2016 "On the establishment of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi", No. PF-4958 of February 16, 2017 "On further improvement of post-secondary education", PQ-2789 dated February 17, 2017 "On measures to improve the activities of the Academy of Sciences, organization, management and financing of scientific and research

¹ Мирзиёев Ш. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлсин. Учинчи жилд. –Тошкент: Ўзбекистон, 2019. –Б.340.

activities", PQ 2-909 dated April 20, 2017 "Measures to further develop the higher education system on", No. PQ-2995 of May 24, 2017 "On measures to further improve the system of preservation, research and promotion of ancient written sources", No. PQ-3271 of September 13, 2017 "Development of the system of publication and distribution of book products, on the program of comprehensive measures to increase and promote book reading and reading culture ", PQ - No. 4865 dated October 19, 2020 "Named after Alisher Navoi decisions of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 124-F of February 16, 2018 on the organization of an international public fund" on holding international conferences on the topic "Current issues of studying and promoting Uzbek classical and modern literature at the international level" and related to this activity this dissertation research serves to a certain extent in the implementation of tasks defined in other regulatory legal documents.

The dependency of the research on the priorities of the development of science and technology in the republic. This dissertation was carried out in the first priority direction of the republican science and technology development entitled: - "Social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of the information society and democratic state, development of innovative economy" .

Review of foreign scientific research on the topic of the dissertation.²

In the study of world literature, the issues of poetics, the artistic prose of famous writers have always been the focus of attention of scientists. In particular, Johns Hopkins University (in the USA F.M. Connelly's "The Study of Literature" revealed the theoretical foundations of literary studies in three parts (11 chapters) and an appendix), University of Yale (Rene Wellek analyzed the poetic problems of Austin Warren in "Literary Theory") . Effective work is being done at Columbia University (R. Rabinovich and P. Wolf "Poetics of Iris Murdoch's Novels").

Also, St. Petersburg University (O. Nogovitsyn's "Poetics of Russian Prose", K. Barsht's "Prose Poetics of Andrei Platonov", V. Vetlovskaya's "Analysis of Epic Works: Problems of Poetics"), Moscow State University (N. Tamarchenko , V. Tyupa, S. Broytman), special studies of novel poetics were conducted at the Belarusian State Pedagogical University (T. Komarovskaya).

It was researched at the Institute of Literature and Folklore of the Uzbek Language (S.Miliev, Z.Mirzaeva), National University of Uzbekistan (M.Sharafuddinova, S.Kamilova), Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi (I.Yakubov).

² Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи .Conneli F/ / Study of poetry/ Norwood press. Mass,U.S.A.1913/ - p.232; Wellek Rehe, Warreh Austin. Theory of Literature. New York Harcourt, Brace and Company.1946; Rabinovitz R. Iris Murdoch. Columbia University Press. New York and London, 1968. Wolfe P. The disciplined heart: Iris Murdoch and her novels.Columbia Missouri. University of Missouri Press. 1966.<http://cup.columbia.edu>; Ноговицын О. Поэтика русской прозы.-С. Петербург: Высшая религиозно-философская школа,1999. –155 с. Баршт К. Поэтика прозы Андрея Платонова. – Спб. 2000. – 484 с. <http://pushkinskiydom.ru>. Ветлловская В. Анализ эпического произведения: Проблемы поэтики. – Спб.: Наука, 2002. -214 стр.www.kniga.websib.ru, www.harvard.edu, www.mgu.ru, www.bgpu.by ва бошқа манбалар асосида тайёрланди.

The level of study of the topic. Theoretical foundations of the poetics of an artistic work in world and Russian literary studies, the structure of an artistic work, methods of creating an image, the unique creative principle of a writer, the language of an artistic work, aspects of its artistry were studied in the studies of scientists, including Aristotle, M. Khrapchenko, M. Bakhtin, E. Khalizev, A. Veselovsky, M. Grishman, V. Vinogradov, V. Belinsky, B. Shklovsky, G. Pospelov, F. Shelling, E. Dobin, V. Kavalev, Yu. Borev,³. The major fundamental studies by M. Koshjanov, O. Sharafiddinov, M. Sulstonova, H. Abdusamatov, U. Normatov, S. Sadiq⁴ can be included among great fundamental researches of Abdulla Qahhor's work. Additionally, the literary works of the writer were studied by our scientists such as U. Hamdam, R. Kochkor, D. Toraev, V. Borolina, I. Haqqul, H. Boltaboev, Y. Solijonov, A. Sabirdinov, Sh. Normatova, O. Joraboev⁵ on the basis of various theoretical problems. Works related to the topic were covered by⁶ series of literary experts in the aspect of image and character creation.

During the period of independence, significant changes took place in literary studies, like many other fields. Efforts to study the sources of Uzbek literature in the context of world literature, to research the artistic text in various forms have increased. "In general, the ultimate goal of any analysis, including structural

³ Аристотель. Поэтика. –Тошкент: Ф.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980; Храпченко М. Творчество Гоголя.–Москва: Академ.наук. СССР, 1957.–258 с.; А.Потебня Теоретическая поэтика.–Москва: Высшая школы, 1990. –342 с.; Храпченко М. Горизонты художественного образа.–Москва: Художественная литература, 1986.–439 с.; Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. – Москва: Худож. лит., 1975. –502 с.; Бахтин М. Романда замон ва хранатоп шакллари. –Тошкент: Akademnashr, 2015. –288 б.; Хализев Е. Теория литературы.–Москва: Высшая школы, 1999, –398с. WWW.gumfak.ru Веселовский А. Историческая поэтика, – Москва: Высшая школа, 1989. –406 с.; Гришман М. Ритм художественной прозы. Москва: Сов писатель, 1982. –С.365; Виноградов В. О теории художественной речи.–Москва: Высшая школы, 1971. –118 с.; Пospelov Г. Введение в литературовведение. –Москва: Высшая школы, 1983.С-202. Добин Е. Жизненный материал и художественный сюжет. –Москва: Сов.писатель,1982; Кавалев В. О стиле художественной прозы. – Москва: Художественная литература, 1960; Гришман М. Ритм художественной прозы. –Москва: Сов писатель, 1982. –С.365;

⁴Кўшжонов М., Норматов У. Маҳорат сирлари. – Тошкент: Бадиий адабиёт, 1968. – 220 б.; Султонова. М. Абдулла Қаҳҳор услуби. –Тошкент: Фан, 1967.; Шарафиддинов О. Абдулла Қаҳҳор. –Тошкент: Ёш гвардия, 1988.-255-б.; Абдусаматов Ҳ. Абдулла Қаҳҳор ҳаёти ва ижоди ҳақида очерк. – Тошкент: Бадиий адабиёт нашриёти, 1980; Содик С. Абдулла Қаҳҳор ижоди ва адабий танқид: Филол. фан. док. дисс... –Тошкент, 1997. –210 б.

⁵Ҳамдам У. Янги ўзбек шеърляти. –Тошкент: “ADIB”, 2012. –304 б.; Кўчкор Р. Мен билан мунозара килсангиз.–Тошкент: Маънавият, 1998. –96 б.; Болтабоев Ҳ, Теранлик. (“Анор” ҳикоясининг структурал таҳлили). // Адабиётимиз фаҳри. –Тошкент: Ўзбекистон, 2007; Жўрабоев О. Матнинг матноси сирлари. – Тошкент: Тамaddon, 2019. –199 б.; Солижонов Й. Ҳақиқатнинг синчков кўзлари –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Миллий кутубхона нашриёти, 2009. –226 б.; Сабирдинов А. Маънавият ва маърифат чашмалари. –Тошкент: Akademnashr, 2006. –Б.144; Боролина И. Абдулла Қаҳҳор. Очерк творчество. –Тошкент: Гос. изд. художественной литературы, 1957. – С.120; Кўчқорова М. “Ўтмишдан эртақлар” тадқиқи. –Тошкент: Янги аср авлоди, 2016. –144 б.; Кўчқорова М. “Сароб”нинг матн ости сирлари. Ziyouz.uz. *Илм ва фан*. –144, . ва *адабиёт* саҳифаси.

⁶ Матёкубов С. Ҳозирги ўзбек ҳикоячилигида қаҳрамон руҳиятини тасвирлаш тамойиллари: Филол. фан. номз... афтореф. –Тошкент, 2008. –23 б.; Курунов Д. Чўлпон поэтикаси (насрий асарлари асосида): Филол фан. д-ри. дисс... афтореф. –Тошкент,1998. –53 б.; Каримов Б. Абдулла Қодирий: танқид, таҳлил ва талқин.–Тошкент: Фан, 2006; Йўлдашев Қ. Ўзбек совет ҳикоячилигида характер тасвири эволюцияси: Филол. фан. номз... дисс. –Тошкент, 1985. –164 б.; Иноятов Ч. Ҳозирги ўзбек прозасида характер проблемаси. –Тошкент: Фан, 1984, –128 б. Дониёров Ш. Шукур Холмирзаев ҳикояларининг бадиий-услубий ўзига хослиги: Филол. фан номз... дисс. –Тошкент, 1999. –130 б.

analysis, is to find the soul of a work of art and demonstrate it through evidence in a scientifically clear and impressive way." ⁷ While reacting to the mentioned scientific views, theoretical aspects not studied by them are highlighted.

In the research of scientists such as M. Koshjanov, O. Sharafiddinov, U. Normatov, H. Umurov, D. Toraev, H. Boltaboev, D. Kuronov, O. Joraboev, Kh. Hamrakulova, M. Kochkarova, special attention was paid to these aspects.

In the following years, processes of new interpretation of Abdulla Qahhor's works based on the requirements of the independence era began in Uzbek literary studies. In the analysis of the literary text, understanding and comprehension of the text expanded, cases of finding new meanings from the structure of the work were observed, ways of encouraging the reader to observe closely and influencing his thinking were discovered.

D. Kuronov, S. Miliev, H. Boltaboev, I. Haqqul's treatises and articles related to the artistic text became the basis for defining the research concept. Their research is considered significant as it directly examines the processes related to the structure of the work on the basis of the text. However, taking into account that aspects related to the structure of A. Qahhor's works have not been widely studied in our literary studies, the narrator's narrative style, function, its specific aspects in the structure of the work, the rhythm of the work and rhythm-creating tools in the organization of artistic reality, artistic detail and its level of functionality, in the creation of images and portraits the author's skills, the question of his unique creative principles in creating a type, descriptive tools such as simile, comparison, paraphrase in the organization of an artistic text were studied in the context of an artistic work, and individual aspects of the writer's creative style were based.

The connection of the study with the research plans of the higher educational institution where the dissertation was completed. The research was carried out within the framework of the research plan of Fergana State University "Scientific-theoretical foundations of research on Uzbek literature".

The purpose of the study is to justify the poetics of A. Qahhor's prose works from a scientific and literary point of view, to reveal the level of its connection with the compositional structure of the work, the narrator's narrative style and the analysis of images.

Tasks of the research :

to justify the function and place of the narrator in the structure of the work, its specific aspects, and to determine the function of rhythm and rhythm-creating means in organizing artistic reality and ensuring expressiveness of expression;

revealing the role of details in the vitality of the image and interpretation, highlighting their dynamics, as well as showing the narrator's narrative style, his position based on reality and his relationship to the characters;

researching the writer's skills in creating an image and his portrait;

elucidating the issue of the writer's style and skill in effectively using the possibilities of the novel genre;

⁷. Милиев С. (Сувон Мели). Глобал илмий-бадий талқин поэтикаси: Фил. фан. док-ри (DSc.) дисс. – Тошкент, 2019. –Б.66.

to show the specific aspects of the writer's style in creating a prototype, character, type, and character, and to reveal his contribution to the development of this genre through the study of the writer's storytelling skills in creating a hero and character;

to show their place in the creation of typical images, images and character of heroes through visual means such as simile, periphrasis.

As the object of the research stories, short stories and novels included in the first, second, and third volumes of the five-volume "Works" of Abdulla Qahhor were used as. Including the novels "Mirage", "Lights of Koshchinar", "Tales from the Past", "Sinchalak", "Headless Man", "Prophecy", "Mourning at the Wedding", "The Woman Who Didn't Eat Raisins", "A Thousand Lives", "Literature teacher", "Artist" stories are analyzed.

The subject of the research is to shed light on the artistic skills of Abdulla Qahhor through the analysis of the poetics of prose works of various genres, to show his place in the development of Uzbek literature of the 20th century.

Research methods. Biographical, comparative-conceptual, biographical, hermeneutic, and structural methods of analysis were used to clarify the research topic.

The scientific novelty of the research is as follows:

in the writer's prose works, the function of the narrator in the artistic interpretation of reality is evidenced by summarizing text fragments, providing information about the artistic reality aimed at the reader, interrelationship within the single system of directed statement through monologic and dialogic speech relations;

on the basis of the possibilities of the novel, the bias and neutrality of the position of the narrator in the stories, the writer's style of effectively using the possibilities of the novel genre, the role of the narrator in the structure of the novel, the author's skill in using the language possibilities in character creation, i.e. simile, paraphrase, etc., have been proven;

the structure of the work, its dependence on substantive and formal means, the importance of rhythmic units in the speech of heroes and characters, punctuation marks that create rhythm - full stop, quotation marks, question marks, exclamation marks are proved to be the leading formal means in the artistic text;

specific aspects of the writer's style, their self-disclosure, dynamism and functionality specific to the details, and the use of ironic expressions in the formation of the negative characters of the heroes of the work, its role in the development of Uzbek prose of the 20th century is proven;

through the analysis of the writer's stories, short stories, and novels, his stylistic skills in creating images based on the aesthetic ideal symbols and prototypes approved and disapproved by his artistic and aesthetic views, and the convincing performance of characters have been proven.

The practical result of the research is as follows:

the theoretical and scientific conclusions drawn by means of researching the position and function of the narrator in Uzbek prose in socio-philosophical,

artistic-aesthetic and historical aspects provide new scientific and theoretical information for literary studies, the history of Uzbek literature, literary theory, the history of Uzbek literary criticism, the current literary process, it is based on the improvement of textbooks and manuals created from such subjects as the basics of artistic analysis;

his skill in creating the aesthetic ideal of a writer aimed at researching theoretical views on the example of creative works based on the laws of prose work is revealed;

the stylistic uniqueness in creating an image, character, type in the writer's work is analyzed by means of comparison;

the monographs and scientific articles created on the basis of the research results are based on the practical importance of formation of the artistic and aesthetic taste of students and students and the study of prose works.

The reliability of the research results is based on the suitability of the approach to the prose works of Abdulla Qahhor and the methods used for the purpose of research, the theoretical information based on scientific sources, the suitability of the selected artistic sources to the research subject, the application of theoretical ideas and conclusions, analysis and interpretation using the methodology of literary studies, and the confirmation of the results by authorized systems is determined.

Scientific and practical significance of research results.

Scientific research results its importance is that it is a theoretical basis for studying the poetics of an artistic work from the dissertation materials, a methodological basis for researching prose works from the applied methodological methods, determining the artist's skills, and studying the writer's laboratory.

Research results is that they can be used in the creation of a new generation of textbooks and training manuals for master's and bachelor's degrees of higher education institutions, the basics of artistic analysis, theoretical poetics, literary theory, in the preparation of lecture texts, and in the organization of special courses and seminars.

Implementation of research results. From the scientific results of the study of the problem of the poetics of A. Qahhor's prose works are used in:

"Textological analysis of Karakalpak folk songs and preparation for publication" No. FA-1-1006, carried out in 2012-2017. From the analysis of the poetics of the writer's prose works, genre features, the spiritual world of images, and the theoretical foundations of the author's concept was used in the implementation of the scientific-practical project. (Reference No. 27/1 dated January 27, 2022 of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Karakalpakstan Department, Research Institute of Humanities). As a result, scientific perfection of textological analysis was achieved.

Scientific conclusions based on the function and position of the narrator in prose works were used in the implementation of the fundamental scientific project No. FA-0-43429 "Researching the theoretical issues of the genres of Karakalpak folklore and literature" carried out in 2012-2016 by the Academy of Sciences of

the Republic of Uzbekistan, Karakalpakstan Department, Scientific Research Institute of Humanities (Scientific Research Institute of Humanities of the Karakalpakstan Branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan Reference No. 26/1 dated January 21, 2022). As a result, the theoretical foundations of genres have been researched.

Observations on the poetics of the prose work were used to explain the theoretical issues in the textbook "History of Modern Literature" (registered with the number 538-283 based on the order of the Ministry of Higher and Secondary Special Education No. 538 dated December 25, 2021 certificate). As a result, these scientific conclusions served to scientifically enrich textbook materials.

The scientific theoretical conclusions, proposals and recommendations regarding the study of the problems of artistic skill and poetics put forward in the dissertation, the achieved scientific innovations and issues in the study and research work of Abdulla Qahhor were used in the implementation of the practical project on the topic "Abdulla Qahhor in the mirror of independent literary studies" numbered A-1-070 (Abdulla Reference number 01-02-/42 dated August 17, 2022 of the director of the Qahhor House-Museum). As a result, the grant summaries and the museum fund were enriched with monographs, articles, theses and other materials published in connection with the research.

In the practical project "Storytelling of Abdullah Qahhor" at the Artvin Coruh University of Turkey, the materials of the dissertation were used to study the aspects of writing style and artistic skills (Artvin Coruh University's reference number E. 4635 dated December 12, 2021). As a result, the grant summaries and fund were enriched with published materials related to the research on defining the poetic uniqueness of the creative prose works.

Approval of research results. The results of the research were brought to the attention of the public at a total of 13 scientific-theoretical conferences, 5 of them were discussed at international and 8 national scientific-theoretical conferences.

Publication of research results . 33 works have been published on the topic of the dissertation. Among them, 1 monograph, 4 in foreign journals, 13 articles in scientific journals recommended for publication of the main scientific results of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan, 15 of which were published in the materials of national and international scientific conferences and journals.

Dissertation volume and structure . The dissertation consists of an introduction, four chapters, a conclusion and a list of references. The volume of the study is 242 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

In the introductory part, the relevance and necessity of the research is based, its purpose and tasks, object and subject are described, its compatibility with the priority directions of the development of science and technology of the republic is shown, the scientific novelty and practical results of the research are described, the

scientific and practical significance of the obtained results is revealed, the research results are put into practice. information on the structure of the thesis, published works and dissertation.

The first chapter of the dissertation is called "**Principles of artistic interpretation of reality**", and the first section of the chapter is entitled "Narrative style and narrator's function". In this section, attention will be paid to the story style of the narrator in the prose of Abdulla Qahhor, the role of the narrator in the literary text and its importance. It is these theoretical problems that are studied on the example of the writer's stories. In the prose works of A. Qahhor, the principles of artistic interpretation of reality, the narrative style and features of the narrator's function are shown. Also, the role and importance of the narrator's position in the stories, the writer's methodological skills in effectively using the possibilities of the novel genre are studied.

In Uzbek literary studies, the function of the narrator in prose works is extremely less researched. Some work has been done in this regard in Russian and world literary studies. "So, narration is a collection of text fragments that belong to the "secondary" subject (narrator) of the epic work by the author and creator and perform the function of "mediating" (connecting the reader with the work of art). and connecting the narrator's statements on all topics within a single system" ⁸

In the plot of the narrator's work, the main image is considered to represent the situation of the heroes. He gathers the events of the work into one focus and then presents it to the reader. "Consequently, the image of the author is a virtual phenomenon, in practice, it does not exist like characters, but an image that can be created" ⁹.

In a work of art, the image is in a limited position, sometimes we can evaluate them as a negative image, sometimes as a positive image. But we cannot have such a reaction to the character of the narrator. The narrator is considered the main figure that ensures the artistic and structural integrity of the work at the same time. The narrator has a wide range of opportunities to control all the speech processes in the work, to realize emotional states. In the structure of the work, it is considered the basic axis (os) that unites both the horizontal and vertical sides, and it can appear anywhere in the work at the discretion of the writer. Also, the weight of the narrator in the work may be different depending on the author's purpose and genre requirements. The following substantive and formal elements are found in the narrator's speech: the presence of rhetorical questions and exclamations; the presence of specific expressive and emotional words; the narrator's open appeal to the reader; advice; such as the manifestation of phonetic, lexical, and syntactic methods in the narrator's speech.

⁸ Тамарченко Н. Повествование. // Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины. –Т.1. –Москва, 2004. –С. 295.

⁹ Мириев С. "Хамса" да муаллиф образи категорияси.// Ўзбек тили ва адабиёти. –2008 йил, 5-сон. – Б.25.

In the dissertation, A. Qahhor's works "Artist", " Mourning at the wedding", " Prophecy" are analyzed on the basis of this theoretical problem. Therefore, the function of the narrator is the leading one in the organization of artistic reality, and the issue of the style of the narrator and the function of the narrator is considered a theoretical problem that has not been studied in the studies based on the literary works.

In most cases, the works of A. Qahhor have been studied on the basis of theoretical problems such as theme, idea, composition, speech of images. M. Bakhtin, in addition to the above problems, recognizes the need for extensive coverage of author-observer-reader relations. Accordingly: 1) the neutrality of the narrator's position in literary works; 2) similarity to the views of the main character; 3) sometimes bias; 4) such as having a free relationship with the reader.

As a result, the necessity of double research of the function of the narrator is shown. In organizing the composition of a work of art and ensuring the artistic integrity of the work , it is a question of the possibilities of the narrator's speech. Based on the above theoretical problems, A. Qahhor's stories "Artist", " Mourning at the wedding", "Prophecy" are analyzed.

Although "Artist" is one of the smallest stories of the writer in terms of volume, the narrator has his place in it. In the story, the narrator's narrative style is distinguished by its conciseness and accuracy.

What are his skills to overcome this complex creative process in his stories and in shaping the narrator's narrative style? In the story, the speech of the artist takes the lead, and in the plot he exposes himself. In the narrator's speech, the views of the artist, his assessment, and his relationship with others are presented in a mixed manner. The narrator appears in the text as a direct observer of the artist's actions. Distortion of the speech process, deliberate use of the phrase "so to speak" instead of "so to speak" are among them.

In figurative speech, a "pragmatic obstacle" appears as a result of inappropriate use of the sentences "so to speak", "what if you are cultural". As a result of the application of the pragmatic barrier in the text structure, the images reveal themselves. As a result, there is no need for explanatory analyzes of the narrator. This creative method reduces the narrator's participation in the plot of the story. It is this method that suits the genre nature of the story and leaves no need for an epic narrative. The concept of "telling a story" is used in literature in different senses. In a narrow sense, it is the expression of an event that happened once and has no continuity, and in a broad sense, it includes the description, it is also the description of something stable, immovable with the help of words" ¹¹¹⁰ .

In the writer's story "Mourning at the Wedding", comedy and tragedy coexist, the role and position of the narrator in the story is different from that in the story "Artist". Because both characters of the story, the teacher and the bride, do not speak a single word in the plot, as a result, the narrator's explanatory speech is

¹⁰ Хализев В. Теория литературы. – Москва: Академия, 2013. – С.299.

required. Compared to the story of "Artist", his participation is much more significant.

Mukhtarkhan Domla (teacher)'s dressing like a young man and behavior inappropriate for his age make the reader laugh. At the heart of his actions, his spiritual tragedy is expressed. In the wedding mentioned in the title of the work, the mourning actually takes place after the wedding, the narrator does not react to the events in the plot of the story, does not interfere, he participates as a simple informer, observer. Funny but ironic situations created by the author play a key role in realizing the writer's intention.

It is possible to draw the following conclusion about the role of the narrator in the story "Prophecy": 1) that the role of the narrator in "The Point of Sharp Turns" is important and of general importance; 2) further expansion of the weight of the narrator's participation in places where changes in time and space have intensified; 3) feeling the need for a narrator's interpretation of different plot views .

In the artistic interpretation of reality, the narrative style of the narrator is considered important: in organizing the composition of the work; he is considered the main figure in realizing the artistic integrity of the work, ensuring the artistic integrity of the plot.

The second season is called "The Narrator's Position in Stories", and this season focuses on the narrator's position in the stories "The Headless Man" and "The Woman Who Didn't Eat Raisins". The position of the narrator in both stories is analyzed through examples.

The writer's story "Headless Man" is considered one of the most artistically perfect works. The story begins with the narrator's speech, in which information is given about Nisa's grandmother. The author gives accurate information in the description of the image, but also gradually gives doubts and suspicion tendencies. In the later parts of the plot, the tone of hesitation increases. In his speech, the narrator said: *"Нусо буви илгару ҳам уста Абдурахмон билан дон олишиб юрар экан"* (Everyone was surprised by this. In this regard, some people said: "Nisa's grandmother used to buy grain with master Abdurrahman). Others said: *"Бечора нима қилсин иккита боласи бор, уста Абдурахмоннинг ҳам ўлган хотинидан ўғли бор. Вақти келганда тили қисилмайдиган иш қилибди-да..."*¹¹ (What can the poor thing do? He has two children, master Abdurrahman also has a son from his dead wife. When the time came, he did something that would not hold his tongue...) they said¹².

In "Mourning at the wedding ", one of them is the phrase *"Қариган чоғида хўрозқанд яламай, домла ҳам ўлсин"* (It is a shame that Domla licks an ice-cream when he gets old). Allusions presented in the stories develop the events of the plot, justify the narrator's speech, and provide specific information about the characters.

¹¹ Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Биринчи жилд. – Тошкент: Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. –Б. 257.

¹². Юқоридаги манба, 1987. –Б. 258.

Parentheses are introductory words and sentences in the text, and A. Qahhor effectively used this method in his work. "By using introductions in the stories of A. Qahhor, the description of the character's speech was made concise and clear, and additional information and comments that were unclear for the reader were expressed" ¹³.

Irony leads in the introductory sentences of others, which are found in most of the writer's stories. Such introductions have a positive effect on the content of the story. There is no room to answer questions like "Who else, what does he do, what is his relationship with the participants?"

Abdulla Qahhor's skill can be seen in the text in the following ways: 1) based on the nature of the genre, he is able to infuse the epic narration into the verses; 2) ensuring comprehensiveness of actions in the artistic text; 3) in the self-exposure of negative images; 4) in being able to connect events of changing space and time.

All of the mentioned creative methods are processes related to the function of the narrator in the artistic text.

In the story "Headless Man", the narrator's positive attitude towards the negative characters, emotional impact on the reader is a unique creative method, "reflection" of the artistic reality, the presence of adventure and realistic elements, the need for "grafting", the narrator does not give too much detail in the plot, through the narrator the ability to connect the elements of the composition to each other, to use such elements as exaggeration and conditionality in the poetic image in moderation is the leading principle in the artistic "reflection" of reality.

The third season of the chapter is named "Writer Style and Genre Possibilities". In this chapter, the features of the novel genre, how the author used the possibilities of the genre in the creation of the novel "Mirage", the level of the writer's use of the possibilities of the genre in the creation of an image, and the organization of the artistic text are discussed. Attention is paid to the writer's creative individuality and skill, and scientific and theoretical conclusions are drawn.

"Mirage" is a work of special importance in the works of A. Qahhor. Since its creation, this novel has been the cause of various disputes and opinions. During the period when the novel was written, in 1934-1935, many reviews were written and various opinions were expressed. Later, in 1948-1949, there were different views on the novel.

After independence, various debates and discussions heated up around the novel. Literary scholars M. This trend was evident in the scientific research of Koshjanov, O. Sharafiddinov, U. Normatov, R. Kochkor, O. Otakhon, Y. Solijonov, Kh. Hamrokulova and others.

H. Abdusamatov says that "the struggle of positive characters against negative forces is hardly noticeable in the novel", ¹⁴, M. Koshjanov states that "Saidi is the

¹³ Жамолиддинова Д. Абдулла Қаҳҳор ижодида парантез конструкцияларнинг лингвопоэтик хусусиятлари. Таълим тизимида Абдулла Қаҳҳор ижодини ўрганиш ва унинг маънавий-тарбиявий, эстетик аҳамияти. – Фарғона: Полипресс, 2007. – Б. 116.

¹⁴ Абдусаматов Х. Абдулла Қаҳҳор. – Тошкент: Ўздавнашр, 1960. – Б. 54.

first perfect character in Uzbek literature who embodies bourgeois selfishness " ¹⁵ . It is clear from these opinions that they reacted to "Sarob" based on the principles of the 60s and 70s. In the article "Ideological-political pressure and the power of talent", U. Normatov found the character of teacher Murodkhoja to be perfect, and considers the fact that other characters are not covered to the same extent as a shortcoming of the work. If the plot of the work is approached logically, the character aspects of teacher Muradhoja will be revealed against the background of the main character Rahimjon Saidi. Since Saidi married the teacher's daughter, the threads of fate were directly connected with Saidi. In this article, U. Normatov says: "Although Saidi is an intellectual journalist and writer, he is essentially no different from Sotiboldi, Turobjon, Kabal Baba, and Babar. He has intelligence, human feeling, good will, and strength worthy of a human child given by God, but he lacks determination and endurance" ¹⁶ - he says. In our opinion, equating the character of Saidi with the above characters and evaluating them as "no different" from them is correct in one respect, but we must also point out that the above named characters are completely different from Saidi due to their muteness, illiteracy, lack of defenders, simplicity, and innocence.

Literary critic H. Hamrokulova in the article "Tragedy of personality in the novel "Sarob" and its study in criticism" objects to the opinions of M. Koshjanov and O. Sharafiddinov and wants to emphasize that Saidi is not a selfish person: "We believe in the naturalness of Saidi and Munishkhan and the absence of any selfishness. One side of this issue is that a selfish person approaches any work with a fixed purpose and intelligence, can control his emotions, like Lermontov's Pechory or Maupassant's Duras, this situation is not clearly visible in Saidi. He is an emotional person"

Abdulla Qahhor showed the vices of selfishness in Saidi's character step by step in the novel. H. Hamrokulova focuses on one place in the plot that she has brought, and draws a conclusion based on this. When Saidi scolds a classmate he doesn't like, he walks around like a person taking off his tight shoes, when he sees his friends who are drunk, he feels refreshed and happy for them, when he sits in the front row of meetings with Ilhom and Kenjas, he is relieved that he has become a big man, not even listening to his older sister's pleas. then the fact that he remembers his dreams of living, breaks his legs and is ready to make a fool of himself like a dog is the true manifestation of selfishness.

The novel "Sarob" reflects the Uzbek reality in the 20s not only from the outside, but also deeply from the inside, it is literally imbued with high idealism, it is characterized by the perfection of psychological characteristics, and its artistic perfection. ¹⁷

¹⁵Қўшжонов М. Ҳаёт ҳақиқати. – Тошкент: Ғафур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984.– Б.199.

¹⁶ Норматов У. Мафкуравий-сиёсий тазйиқ ва истеъдод кудрати.// Жаҳон адабиёти. – 2001 йил, апрель. –Б.60-62.

¹⁷ Солижонов Й. Ҳақиқатнинг синчков кўзлари. –Тошкент: Алишер Навоий номидаги Миллий кутубхона нашриёти, 2009. –Б.196.

Also, in the following years, a number of studies were conducted on the basis of the novel "Sarob". In the article "Secrets of the text of the mirage", M. Kochkarova touched on the issues of research, disputes, interpretations created up to this day, from the first critical statements about the novel, and each of them has its own indicates the relationship. "Mirage" is one of the works that caused not only critical scholars, but also the author himself the most thought and anguish. The reason for saying this is the content of the letters stored in the writer's archive. In almost every letter of Abdulla Kahhor to his student P. Kadyrov, he refers to "Sarob" and its Russian translators. In one of Adib's letters, "I have no intention of reproducing and promoting the positive types in Sarob" - writes an open answer" ¹⁸.

The author's individuality is seen in the following places of the novel:

- 1) when the author contradicts the opinion of the main character of the work;
- 2) every word in the text gives the plot of the novel an artistry;
- 3) similes and comparisons are popular.

The second chapter of the study is entitled "**Rhythm and principles of its organization in the construction of a work of art**", and this chapter includes three seasons. In the first season, entitled "Work construction and rhythm", the concept of rhythm, its uniqueness in a prose work, substantive and formal means of creating rhythm are expressed, and the formal and theoretical foundations of rhythm in the stories "Horror", "Thief" and the novel "Mirage" are studied.

Rhythm (Greek - equal measure) is, in a broad sense, the orderly repetition of certain parts in a certain period of time. Rhythm in this sense is present in many things in existence. Rhythm is naturally characteristic of human speech. ¹⁹ Rhythm is considered one of the important theoretical issues in a work of art. That is why this theoretical problem has been thoroughly studied in world literary studies. F. Schelling described that "Rhythm is something that belongs to the wonderful mystery of nature and art." The issue of rhythm has been widely studied in world literature, and it has also been touched upon in Uzbek literature. For example, H. Karimov's article " Rhythm - the heart of the work (about the rhythm of prose)" is one ^{of} such articles and others acknowledge the research of rhythm on the example of classical works. In addition to the above, L. Chicherin's "Rhythm of Image" (1973) and M. Girshman's "Rhythm in Artistic Prose" (1982) are also focused on this problem. However, the name of L. Chicherin's treatise although it is called "Rhythm of the image", the theoretical aspects of rhythm are not studied in the rhythm treatise. The author focused on the rhythm of the images. "When comparing the different characters with each other, the novel's many rhythms are noticeable. Charles Bovary appears with his own rhythm. Charles's confused, irregular movements are Emma's pressure , will be contrasted with the purposeful actions " ²¹.

¹⁸ Kochkarova M. Subtext secrets of "Mirage". Ziyouz.uz . *Science and science and literature* page; .

¹⁹ Куронов Д, Мамажонов З, Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. –Тошкент: Академнашр, 2013. –Б 252.

²⁰ Каримов Х. Ритм – асар юраги (наsr ритмига доир). www.literature.uz.

²¹ Чичерин А. Ритм образа. –Москва: Сов.писатель,1980. –333 с.

In Uzbek literature, U. Tolaganova's article "The role of rhythm in the manifestation of the writer's style" can be recognized as one of the first steps in the study of this field. The author of the article touched on the issue of rhythm in the works of writer Togay Murad. "In the process of creation, Uncle Murad attached importance to clear and consistent expression of thoughts, equality of syllables in verses, size, continuity, continuity, internal harmony, rhymes, saj', and other means of creating rhythm" ²².

We refer to the text of the writer's story "Prophecy": "As soon as he entered the cell, / it seemed as if doomsday came over him// He ran around the street, / the noise / the dogs barked, / the chickens ran away cackling; / the walls fall down with a roar, / the trees light up with the light. // " ²³.

The order of rhythmic parts in a sentence	1	2	3	4	5	6	7	8
The number of sounds and syllables in rhythmic fragments	4	4	3	1	2	3	3	3

At the climax of the work, we observe that the rhythm is accelerated by the situation: "*Qiringiz!// Quritingiz!// Ekindan ko'knor// Jon egasidan toshbaqa bilan pashsha qolsa bas!//Ot qo'yingiz!//G'azot.// Qishloqqa o't qo'yingiz.// Hammasimi?// Ot//Hech kim qolmadimi?// Hozir xabar oldiring!// //Afg'oniston yo'liga kishi chiqaring!//²⁴ (Cut it!// Dry it!// The poppy from the crop// If only a fly and a turtle remain from the owner of the soul!// Put a horse!// Gazot.// Set fire to the village.// Is that all?// Horse//Is there no one left?// Get a message now!// //Send someone to the road to Afghanistan!//).*

As events and events change in the given text, the main character's mental state also changes. As a result, the monotony and silence of his tone of speech gradually changes, gaining intensity and tension.

The rhythmic part in the sentence- s order	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
The number of sounds and syllables in rhythmic fragments	1	1	2	7	2	1	3	1	1	3	3	4

The size of speech units used between pauses is formed differently. This provides a sharp change in rhythm.

"Partellation (fr.parcelle - part, fragment) is one of the methods of increasing the expressiveness of speech, a figure of speech related to melody; the intonation of parts of one sentence in the form of a separate sentence. Partitioned parts are separated in

²²Тўлаганова У. Ёзувчи услуби намоён бўлишида ритмнинг ўрни. // Тил ва адабиёт таълими. –2007 йил, 3-сон. – Б 54.

²³ Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Биринчи жилд. – Тошкент: Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – Б.301.

²⁴Юкоридаги манба. – Б.300–301.

writing by punctuation marks.²⁵ In the examples we gave above, there are many examples of parcellation, which serve to set the tone of the text.

In addition to the above, rhythm in prose works: 1) the author's position in the process of forming artistic reality; 2) to the content of reality; 3) characteristics of images; 4) to the status of images in the image process; 5) types of conflict; 6) depends on the psychophysiological state of the images.

Based on the spirit of the image, a "micro rhythm" of various contents is created in the artistic text.

second part of the chapter "Rhythm in the types and elements of the plot of a work of art" In this part, the change of rhythm in a chronic, retrospective, associative, concentric plot is analyzed on the example of a number of works of the writer. Rhythm-forming devices include emotional words, introductory words, large and small pauses, simple and complex structures of stops, and the participation of words between stops. Among the punctuation marks, the active participation of full stop, quotation marks, and question marks is observed in literary works as formal signs. They participate in the artistic text as the main means of realizing the mental state of the characters and the author's intention. The participation of phraseological expressions is considered an important tool in determining the tone of the rhythm, and it is the main meaningful tool. In addition, word repetition, word drop, sound drop, increase, etc. are observed in the texts as a process related to speech activity, and they are the leading figures in creating the rhythm of the work.

Rhythmic change can occur simultaneously in the epic narration of the narrator and in the speech of characters. When reflecting the artistic speech, the author creates the rhythm (weight, rhythm, status) of the artistic work using pauses, language units and punctuation marks. In this sense, rhythm-generating tools can be conditionally divided into substantive and formal tools (these terms are being used for the first time in research).

In addition, rhythm is a process that depends on the lexical-semantic content of the words participating between beats, the content of sentences, and their stylistic structure. Words, syllables, sounds can also form rhythmic units. In a certain sense, each section and part of a work of art is considered a constituent of rhythmic units. For example, paragraphs are considered to be parts of a prose piece, and they also have a certain number of groups of sentences, as we noted above. They consist of several simple and compound sentences, and are rhythmic units in this part. In addition, repetitions of words and sentences took part in the organization of the rhythm, and in the prose works created in the following years, artistic works were created that had such a form: "There was a huge meeting in front of the office.// The meeting elected a chairman – elected: *“Idora oldida ulkan majlis bo‘ldi.// Majlis rais sayla – sayla bo‘ldi. //To‘rtta e‘tiborli odam nomzodi aytildi. //Jumladan, //Bo‘ri polvon nomi-da aytildi. //Qo‘l ko‘tar-qo‘tar bo‘ldi. //Qo‘l savr-savr bo‘ldi. //Bo‘ri polvon kolxoz raisi bo‘ldi.// Rais bo‘lib ish buyurtirish oson,// yo‘l-yo‘riqlar berish oson,// qog‘ozlarga qo‘l qo‘yish oson//*

²⁵ Куронов Д, Мамажонов З, Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2013. –Б.28.

Ijro!!! Ijro etish qiyin. // (Four notable people are nominated. //Including, //Said in the name of the wolf wrestler. //The hand went up. //The hand has been shaken. //The wolf wrestler became the chairman of the collective farm.// As the chairman, it is easy to give orders, // it is easy to give instructions, // it is easy to sign the papers // Execution!!! It is difficult to execute). In the cited texts, repetitions of words form separate rhythmic tones.²⁶⁵

The appearance of rhythm in the works of each artist is different depending on his creative style. The rhythmic characteristics of L. Tolstoy's works are recognized in the sources as being different from such situations in the works of I. Turgenev. It is emphasized that the main reason for the rapid change of rhythmic states in I. Turgenev's work is that his work is rich in emotional states.

Conjunctions, introductory words, emotional words, punctuation, etc. are the main means of rhythm formation and setting the tone of the text.

The rhythm associated with the form and content of a work of art sometimes has its own form and tone in the plot types and elements of the work. There are chronic, retrospective, associative, concentric types of the plot, the participation of which is interpreted in each work in its own way. In prose works, it is observed that the issue of rhythm depends on the plot types and is unique

The same rhythm is observed in the chronicle plot, which expresses the narrative of artistic reality in one rhythm. This view of the plot leads mainly in autobiographical works. Despite how dramatic the events in the story "Tales from the Past" are, the author tells them in a rhythm, without getting emotional. In the chronicle plot, the rhythm is formed in the same tone, in the same order. Because the violent and rapid change of events is not so noticeable in the chronicle plot. "Tales from the Past" is also led by such a tone of narration: *"Bundan o'ttiz yil burun/ men u kishining yigirma ikki tomlik to'plamini qo'limdan qo'ymasdan o'qib chiqdim.// Shunda alomat bir hodisa yuz berdi:/ shu bilan muhtaram ustod menga go'yo / muborak ko'zoynaklarini berdilar-u:/ "Mana buni taqib, / o'z xalqing o'tmishiga nazar sol!"// dedi"*²⁷ (Thirty years ago/ I read that man's twenty-two-volume collection without putting my hands down.// Then an ominous event happened:/ with this, the venerable teacher gave me / his blessed glasses. they gave:/ "Wear this and look at the past of your people!"// he said). The same tone is observed in the given text, emotional-expressive words are not involved.

In a retrospective plot, events and events are reversed. As a result, the rhythm changes depending on the content of the events and the mental state of the characters. Sometimes they are read in the same tone, sometimes they change. It is in the form of this plot that rhythmic changes are often observed. For example, in one of the writer's articles it is noted as the following text, *"1960 yilda o'zbek ayolining o'tmishiga oid / "Dahshat" degan bir hikoya yozgan edim.// Bu hikoyada sakkizta ayolni Olimbek dodhoning haramiga qamab qo'yganim / bir ayolga haqorat bo'lib tushibdi.// Imzosiz, adressiz yuborilgan xatda shunday satrlar*

²⁶ Тоғай Мурод. От кишнаган оқшом. –Тошкент: Шарк, 1987. –Б.63..

²⁷ Абдулла Қаҳҳор . Асарлар. Беш жилдлик. Учинчи жилд. –Тошкент: Ғафур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б.188.

bor//”²⁸(In 1960, I wrote a story about the past of an Uzbek woman /"Horror" // In this story, the fact that I imprisoned eight women in the harem of the Olimbek dodo / was an insult to one woman. // The letter sent without a signature and without an address contains such lines //”).

The events that took place in the given text are chronicled, and the same narrative tone leads. If you pay attention to the 6,6,9,5,7 stabilization ratio, the 5-7 style is formed, and the short stops that change the intensity of the tone are not found at all in the 2-3 style. This is the main feature of stability in the chronicle plot.

In the associative plot, the rhythm is determined depending on the situation of the participants and the narrator's position. In this plot, the events are told based on the thoughts of the characters. The rhythm changes in this plot depending on the mental state of the participants and the essence of the events. Rhythm generators are used depending on the rhythm requirement. A. Qahhor rarely used this plot in his works. Despite the fact that the events described in his work "Tales from the Past" are based on the memories of young Abdulla, they appear as a form of associative plot. However, although the associative plot is used in the work, the narration of the narrator is leading, and the rhythm of his narration is the same. *“Bir kuni uyimizga dadamning ovchi jiyani keldi. // U Pastqo ‘riqda ov qilib yurgan ekan, / o ‘qi tugab, biznikiga o ‘q yasagani kelibdi. // Men onamning “o ‘qqa yaqin borma” / deb hayhaylab turishiga qaramay, /ovchining o ‘q yasashini tomosha qilib turdim. // Mehmon miltiq doridan pichasini yoqib, /usti qizil va ichi oq pistondan/ bittasini yoqib ko ‘rsatdi. //Piston qarsillaganda, /men cho ‘chib tushdim, /keyin zavq qilib irg ‘ishladim”//²⁹(One day, my father's nephew, a hunter, came to our house. // While he was hunting in Pastkovo, / he ran out of arrows and came to ours to make an arrow. // I watched the hunter make an arrow, despite my mother's yelling, "Don't go near the arrow". // The guest lit a shot of a rifle and lit one of the pistons red on the top and white on the inside. //When the piston creaked, /I was startled, /then I squealed with pleasure”//).*

The difference in the ratio of numbers in the form of stabilization is almost not noticeable: 7,6,6,6,4,6,5,6,2,3,4. Evenness and closeness were observed in the numbers forming the pair, such as 7-6,6-6,4-6,5-6,2-3. Given events are reconstructed on the basis of the author's associations and expressed in the same tone in the form of a narrator's narration.

In the concentric plot, the events of the work, the actions of the characters are analyzed by the narrator or by a participant of the work. It is in this state that the rhythm is expressed as a process related to the content of the work and the mental state of the participants. To the reader who is not familiar with the text of the story, even in the speech of the narrator, the rhythmic change creates a changing tone directly related to the content of the work and the state of the images. In a concentric plot, the position of the author is his attitude to reality and situations. It

²⁸Юкоридаги манба. – Б. 189.

²⁹ Юкоридаги манба. –Б. 191.

³⁰ Болтабоев Х.”Анор” хикоясининг структурал таҳлили.// Таълим тизимида Абдулла Қаҳҳор ижодини ўрганиш ва унинг маънавий-гарбиявий, эстетик аҳамияти. – Фарғона: Полипресс, 2007. – Б. 116.

is these relationships, specific aspects of the concentric plot, that can be observed in places related to the position of the author.

In the third season, called "Functionality and dynamics of details", the issue of functionality and dynamics of details is analyzed on the example of the writer's novel "Mirage" and a series of stories. Based on the proposed theoretical artistic analysis method, theoretical conclusions are drawn.

Pomegranate acts as a catalyst in the formation of detailed characters. "The main character in the structural interpretation is not Turobjon or his wife, but Anor!" The main cause of the pomegranate conflict, the knot in the plot, and the solution depend on the pomegranate."³⁰ The pomegranate detail did not lose its artistic value because the author of the story took into account these aspects of the detail and ensured the continuity of the theme. At the end of the story, the pomegranates that were brought against conscience were scattered in the middle of the house. It seemed as if Turobjon's life was scattered like the pomegranates he had brought, his life was fruitless like these pomegranates. Anor's detailed story gradually progresses and becomes dynamic. The story of "Pomegranate" involved a complex of details, all of them served the main detail. Also, in this season, the issue of functionality and dynamics of details in the stories "Mirage", "Mourning at the wedding" is analyzed, and scientific and theoretical conclusions are drawn.

Functionality of details can also be observed in the writer's story "Sinchalak". "There are a lot of such animals in the world, brother Arslonbek," he said, "and the Rooster thought, 'If I don't crow, it won't dawn'"³¹. Here, the details, when used as a simple image element, show the inner world of the image and its experiences, psychophysiological states.

Abdulla Qahhor's story "Mourning at the wedding" is one of the works of great artistic value not only in the writer's work, but also in Uzbek literature. The method of contrast between two portraits not only reveals the essence of the image, but also serves the artistic idea of the work.

So, with the help of details, figurative expressions are created in the works. The dynamic level of the details in the stories "Mourning at the wedding" and "Prophecy" has been raised to the level of art, the following tasks are assigned to the details: 1) opening the spiritual world of the image; 2) show the relations of the participants; 3) defining the spiritual world of images; 4) developing the conflict of the work, 5) implementing the author's concept.

The third chapter is called "**Image and Character Creation Skills**", and its first season, "Realistic Image and Prototype", focuses on the issue of character creation in literary works.

It is difficult to imagine fiction without images. It is natural that characters of one level or another are involved in any work. Two different methods are used to create an artistic image in prose: first, the writer creates an image based on his own thinking and creative experience, and second, the writer studies the character

³¹Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Учинчи жилд. –Тошкент: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашрети, 1987. –Б. 89.

of existing people in life and observes them, that is, creates an image based on prototypes. "A real person based on an artistic image by the writer is called a prototype. "Prototype" in Greek means "first image" ³².

Events and historical figures in A. Qahhor's story "Tales from the past" directly help the author in creating realistic images. In the process of studying the author's work, we witnessed that the story "Tales from the Past" was the main source of many images he created. For example, in his stories "Thief", "Patient", "Pomegranate", "Thousand Souls", "Headless Man" and the creation of characters in the novel "Sarob", he created characters using the different faces of different people he saw and knew.

In "Tales from the Past" it is recalled: "Every night, Kulala and my father used to go around the field and secretly gather hay. This juicy, slimy fruit soon touched our hearts, even though we were hungry, our hearts were filled with it. After that, we filtered its water and made molasses. This also touched the soul. As soon as I saw Shinni, my mouth was watering and my heart was upset. My brother Umarali started humming to himself when he saw the bowl of molasses. If Umarali did something wrong, I would threaten him saying, "Now I will lick the shin!" ³³.

Not only in the writer's story "Thief", most of the characters in his works such as "Patient", "Pomegranate", "Tenacity", "Sarob", "Sinchalak" were created based on prototypes.

A. Kahhor effectively used prototypes in the creation of images in the works "Mirage", "Thief", "Patient", "Pomegranate", "A Thousand Souls", "Headless Man".

So, there are two ways to create a realistic image:

in the first method, the writer creates such artistic images based on his thinking and creative experience that you believe that these images exist in life;

in the second way, the writer creates an artistic image as a result of studying the character of existing people in life and observing them, that is, an image is created based on prototypes.

The third part of the chapter is called "Character Creation Techniques". This section talks about the skill of the writer in creating an artistic character. Character in Greek means "mark", special characteristic, "uniqueness". "The perfect type of human image created in all respects based on individual characteristics in artistic creation ³⁴. At the same time, "Character (Greek) is a human character or a set of more important mental states that are manifested separately and become a habit, character." ³⁵ "The characteristic of the unique appearance of something. It is the part that stands out from others. ³⁶ According to D. Toraev, "The character always shows itself in action, in conflicts, it moves the plot, and vice versa, the character

³²Султон И. Адабиёт назарияси. –Тошкент: Ўқитувчи, 1986. – Б. 203.

³³Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Учинчи жилд. –Тошкент: Гафур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. –Б. 262.

³⁴Ҳатамов.Н, Саримсоқов Б. Адабиётшоднослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати.–Тошкент: Ўқитувчи,1979. –Б.335-336.

³⁵ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Москва: Русский язык, 1981 . –Б.316.

³⁶ Юқоридаги манба.–Б. 316.

shows itself in the plot. More importantly, the plot is a means of expressing the idea of the work, and expresses it through the logic of the characters" ³⁷.

That is why in literature, based on the character, the writer conveys the thoughts he wants to convey to the reader. The writer M. Dostoevsky said "It's all about the character." H. Umurov pays special attention to the issue of character in the pamphlet "Artistic Psychologism and Contemporary Uzbek Novelism". In this pamphlet, the following opinion of the Russian writer K. Chukovsky is very appropriate: "The main and more difficult issue for a prose writer is to create a character. Everything else depends on this, if he managed to create a character, then a novel, a short story will be able to create such things," he said.

A. Qahhor discovers unique characters in his series of stories and lays the groundwork for them to be imprinted in the reader's memories. From his short stories to his large novels, the characters are important for their originality and uniqueness.

Mastura, the hero of the story "A Thousand Lives", is known in our literature as a unique character. Not everyone has the will and perseverance in it. Unsin in the story "Horror" also has his own philosophy of life. The cunning of the woman in the story "The Woman Who Didn't Eat Raisins" and the illiteracy of Baqijon Baqoev in "The Teacher of Literature" shaped them as unique characters. "Certainly, the character in the work is created by the writer and leads him to the desired goal. But the puppet of the hero is not a puppeteer, the author can't set it to the tune he wants. The natural character logic of the image does not allow this. A truly great writer creates a hero based on his verb. Otherwise, a complete image will not be created" ³⁸. A. Qahhor creates characters of modern people in the stories "Literature teacher", "Artist", "Speaker, and "Tailed people". "Literature teacher" and "Artist" created the image of uneducated people who are shiny on the outside and shaky on the inside. The author describes the illiterate artist and teacher's lack of knowledge of his own language to such an extent that, as a result, he achieves the creation of unique characters in Uzbek literature. –

So, A. Qahhor makes good use of prototypes in character creation, uses artistic image tools such as simile, comparison, comparison, irony, exaggeration, conditionality in portrait expression, uses phraseological expressions in the text, simile and ironic methods in character creation. As a result, the artistry and nationalism of the language of the work was realized with the help of visual expressions. In creating a character, he also made good use of character behavior, speech opportunities, ironic words and phrases in the narrator's narration.

The third part of the third chapter was called "Principles of Type Creation". In this chapter, there is a response to the objections about type creation methods and its types, comic and humorous types.

"Type is a thing, event, person that vividly expresses life events, characteristic features of a certain group of people in different historical periods.

³⁷Тўраев Д. Ҳаёт ва сюжет. –Тошкент: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1984. –Б. 97.

³⁸Мелиев. С. "Хамса" да муаллиф образи котегорияси. // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2008 йил, 5-сон, –Б. 25.

³⁹Ҳамдам У. Янги ўзбек шеърляти. –Тошкент: "ADIB", 2012. –Б. 4.

Generally, type is "(Greek) a kind of thing. A model, copy, sample, type, which is common to an event, event and the like" ⁴⁰.

Literary types are created when the characteristic features of certain groups and classes are embodied in an artistic image based on typification and generalization.

Types are created as a result of exaggerating, generalizing, and condensing vices such as greed, recklessness, bribery, and greed based on the image of a certain person. To the extent that the existing positive and negative characteristics of the human character are illuminated by the writer, on this basis, the above types are discovered. For example, in comic types mocking laughter is implied, while in humorous types pure laughter is leading.

Kalandarov, the main character of the story "Sinchalak" by A. Qahhor, is an artistic type. It has its place in social life. Kalandarov's character has two types of characteristics, social, spiritual and moral. Showing enthusiasm for the work of the collective farm, getting to know each of the members of the collective farm are his positive qualities, but his disdain for women and disregard for laws are his negative aspects. At the same time, two aspects of the image are shown in the character of Kalandarov: social activity and moral flaws, and the image rises to the level of a complex image.

Said Jalalkhan in the story "Foresight" causes the creation of a literary type by condensing existing flaws and defects in the character. As we know, types are mainly based on typification and individualization methods. Because the events in the story happened in Said Jalal Khan's dream, the reader cannot demand the criteria of real life from the image.

In the following years, a number of scientific articles were published on the issue of humorous and humorous types, in which our scientists expressed their opinions about humorous and humorous types. Among them are B. Rizaev's articles "The nature of comic type" and "The skill of creating humorous type". The articles mainly reflect on literary types in Ne'mat Aminov's series of stories. "The disproportion between the real reality and the ideal of the creator, the essence of some individuals and the social ideal is the main factor in the creation of comic and humorous works," ⁴¹.

As we mentioned above, if we apply humor to the works and images created on the basis of pure laughter, we considered it appropriate to consider the works created on the basis of mockery as comic works. In this regard, the following opinion of B. Rizaev is noteworthy: "Comic or humorous works are based on comic types. Such types are usually created due to the incompatibility of ideas and forms" ⁴².

What form and idea did the author think about when he said the incompatibility of idea and form? The author of the article says that it is natural for comic types to participate in comic works, but how can one understand that comic

⁴⁰ Юқоридаги манба. – Б.182.

⁴¹ Ризаев Б. Ҳажвий тип табиати ҳақида. // Ўзбек тили ва адабиёти. –2003 йил, 6-сон. –Б. 55.

⁴² Юқоридаги манба. – Б.56.

types are humorous types? Comic types have their own characteristics, and they are considered types that have harmful properties for society. Humorous types have certain flaws in their nature, and pure indiscriminate laughter is made over them. Also, B. Rizaev believes that the main factor in the creation of comic and humorous types is the disproportion of ideas and forms. And again: "Such a disproportion between the idea (essence) and the form determines the type of comic and humorous creation", ⁴³. As we know, comedy in fiction is divided into two, satire and humor. So, how can we explain B. Rizaev's opinion that comic and humorous works are based on comic types? The author further substantiates the above opinion: "In satire and humor there is a form that is superior to the idea. This superiority reaches such a level that in the end the image destroys the idea, and the form without the idea becomes worthless. N. Chernyshevskiy gives his opinion: "One of the most difficult aspects of creating a comic type is that the work requires formal brevity and intellectual breadth, the creator must place a large life material in a small artistic work and a comic spirit in one or more images, in this sense, brevity is the nurse of talent in humor and humor. not, but consists of it itself." In this mentioned opinion, the requirements for real comic types are expressed.

The appearance of the characters is considered type. There are comic, humorous, satirical, idealized forms of type, which are created on the basis of typification and individualization. Kabil Baba, Turobjon, Sotvoldi and Babar are considered characters who have risen to the level of social type.

The fourth chapter is called "**Principles of creating an artistic text**". The first section is called "Artistic portrait", in this section the issue of the portrait in the artistic work is discussed, and the portrait A. The artistic function of Kahhor work, the creative skill of the author is touched on. Thus, literature is the art of artistic representation through words, and the language of fiction is the only means of realizing the content of the work. "Portrait – Fr. comes from the word "image" and is a description of the appearance, figure, clothes, behavior, etc. of people in a literary work. ⁴⁵.

The portrait image has its place and importance in the writer's stories, short stories, and novels. "A. Qahhor pays very little attention to portraits and landscapes when he is busy with directly depicting the psychology of people." ⁴⁵ Although A. Qahhor pays little attention to portraits and landscapes, the concise, clear, unique portraits and landscape images he created are pictorial expressions full of emotional situations that serve the general idea of the work.

When describing Sora Khan's portrait, the author cited the portrait of his father, teacher Murodhoja, and compared them to each other, showing the bright side of both images, while Mukhtar Khan clearly shows the negative signs of the image in the portrait image. "Mukhtarkhan is still the same as before, he was a spring, now he smells of a wooden tub left in the sun." When he kisses, he makes a

⁴³ Юқоридаги манба. – Б.56.

⁴⁴ Султонова М. Абдулла Қаҳҳор услуби. –Тошкент: Фан, 1967. –Б. 102.

⁴⁵ Хотамов Н. Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1979. – Б.238.

sound similar to the chirping of a lizard. Mukhtar Khan is like a bear sticking its beak into a beehive, despite the fact that it is bee-stealing" ^{46 8} .

Even in the short stories of the writer, we observe a perfect view of life. The cited portraits show the inner world of the characters, their experiences, sometimes perfectly. The portraits in the stories such as "Thief", "Patient", "Pomegranate", "Headless Man", "Girls", "Literature Teacher", "The old woman knocked on the wire", etc. there is uniqueness. The given portraits provide a perfect classification of characters, leaving no room for the author to provide information about them.

So, the psychological portrait is leading in the work of the writer. The portrait image participates as a structural element in ensuring the artistic integrity of the work. Simile, comparison, detail, ironic tools in the portrait play an artistic-aesthetic, compositional function in the text. "Mourning at the wedding ", "The Headless Man" The contrast method is used in the portrait in the stories, the character of the image appears as a leading method in its formation.

The second part of the fourth chapter is called "Artistic-aesthetic function of simile in context". It is difficult to imagine any work without the means of artistic representation. Figurative tools are used in works at different levels depending on the talent and skill of the writer. When the simile performs an artistic - aesthetic function in the text, its importance in the work is clearly visible. As long as the writer describes life in an artistically perfect and believable manner based on his worldview, skills, and qualifications in the process of artistic creation, his works will be read with love, and centuries will not prevent him from being forgotten. It is the writer's way of describing that gives the works of art their longevity. Therefore, the main tool that literally determines the originality of the work of A. Qahhor, a mature word artist of Uzbek literature, is the writer's art of description. We will study the issue of simile, which is widely used in literary works, on the example of prose works.

"Abdullah Qahhar is one of the few writers. But artistically, his creativity is a big river overflowing " ⁴⁷ . In the works of Abdulla Qahhor, the simile makes the reality impressive, the plot of the work is concise and perfect, and provides a unique interpretation of the images. The simile is used in the writer's works based on the requirements of the artistic context. To what extent is the simile studied in literary works?

Here: "Similarity is comparing, representing, describing a thing or event with another thing or event that has a certain commonality"⁴⁸. "Compare-intercomparison, juxtapose, compare, equalize, compare, compare". ⁴⁹ Also "Sravnenie" - simile. One of the tools of artistic representation. Simile is a simple type of metaphor and, based on the similarity between two things, events , shows the sign, essence of the other more fully, more concretely, more exaggeratedly

⁴⁵ Султонова М. Ёзувчи услубига доир. – Тошкент: Фан, 1967. –Б.54-55.

⁴⁶ Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Биринчи -жилд. –Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. – Б.179-180.

through one of them. That is why comparing a certain sign of an object to another object is called simile" ⁵⁰ .

A. Qahhor used simile at the level of art in the novel "Sarob". In the novel "Lights of Koshchinar", although he did not use this tool of artistic representation as much as in the novel "Sarob", he used it appropriately. Similes in the story "Sinchalak" are distinguished by their uniqueness and irony. The best example of simile is used by the writer in the stories "Mourning at the wedding ", "The Woman Who Didn't Eat Raisins", and "Prophecy".

So, the simile is the most productive of the means of artistic representation; recognition of the artistic image as a tool in the unique interpretation of type, character, inner world, action ; in analogy, the characteristics of several objects compared to one object are compared and compared, and perfection is achieved in the image; in simile, it is necessary to take into account the national color, the reader's views on the simulated object.

The third part of the fourth chapter is called "Periphrasis and the principles of its use". Another of the tools of artistic representation is periphrasis. "Periphrasis (from the Greek word Periphrasis-to speak closely) - periphrasis or periphrasis. It is one of the types of transfer, in which a thing or a person is not referred to by its name, but by the name of its main character, characteristics" ⁵¹ . When a figurative expression is created by means of a simile, this symbol is developed in the plot of the work and then turns into a periphrasis. As a result of the development of this symbol, the image mentioned by a symbol is called by the name of the symbol, and then by the name of the object being compared.

We can see the unique appearance of paraphrase in the example of Saidi's mother-in-law in the novel "Sarob". The author uses the word "bulbuligoyo" in relation to her. He succeeds in showing the wisdom of this character during the plot of the work. In several places of the novel, he mentions this very word and raises it to the level of a paraphrase. At first, the author gives such information about the old woman. "This woman, who was like a dead corpse lying sick for many years, was more concerned about Saidi than her daughter. He would always inquire about Saidi where he went and with whom he talked, and if he had any doubts, he would kill Saidi through his daughter, or if he could not bear it too much, he would kill Saidi" ⁵² .

In order to achieve more perfection of the description, the author continues the explanation. "When he spoke, Saidi did not have the heart to retort, because if he spoke one word, he would not get out of his head for three days. That's why Saidi gave him the name "bulbuligoya" ⁵³ . We know that the word "bulbuligoyo" is used among the people to refer to people who talk incessantly and

⁴⁷ Қўшжонов М. Абдулла Қаҳҳор маҳорати. – Тошкент: Фафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. –Б. 3-4

⁴⁸ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Икки томлик. Иккинчи том – Москва: Рус тили, 1981. – Б. 524.

⁴⁹ Юқоридаги манба. –Б. 569

⁵⁰ Хотамов Н. Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. –Тошкент: Ўқитувчи, 1979. –Б. 294.

inappropriately. The writer, who knows this well, uses the word "bulbuligoyo" which has the opposite meaning of this word in order to perfectly describe the character of the old woman, and it is quoted in the text: "In the place of food, the "bulbuligoyo" as usual insulted many people, who is right and who is wrong in the quarrel that was already there, it is lame. in spite of being reprimanded several times, he said tremblingly and hoarsely that he leaned his broom against the wall and stood it up again that day" ⁵⁴ .

By using periphrasis, he expresses his wit, compares his agility to the movement of a lizard, and further strengthens his negative attitude. The most effective paraphrase used in relation to the detail of the lizard is used in Sora Khan's speech in relation to Mukhtar Khan, "After all, a young man who has not taken a girl, how can he agree to the charm of a lizard, let him take a girl too. Then we will multiply" ⁵⁵ .

In other works of the writer, he used various similes about the detail of the lizard and raised it to the level of paraphrase. For example, Mukhtar Khan makes a sound like a lizard when he kisses, and the author uses similes like the eyes of a lizard lying in a blanket, in order to further strengthen his artistic concept, the author uses the paraphrase "the roar of a lizard".

At the end of the story, Qalandarov addresses Saida as "Sinchalakkhan". He means this bite in a positive way. Thus, in A. Qahhor's short story "Sinchalak", periphrasis proves that the power of artistic words has been raised to the level of art in the form of periphrasis. The writer used periphrasis effectively not only in his novels and short stories, but also in his artistically perfect stories.

The story "Mourning at the wedding " is one of the stories that A. Qahhor was able to show in every way. In the research of our mature literary experts, many positive comments have been made about this story. The concept of the author in the story is uniquely interpreted in the comic plan. As a result, unique images were created thanks to the author's skill.

The main characters in the story cannot be role models for anyone, they don't talk to anyone, they don't even say a word. Figurative expressions used in the text perfectly reveal the character of the characters. When the wedding was near, the bride came to the atelier at the beginning of the street to order a dress, and the women came to see what happened. The bride is really young, but as if she is fat for curiosity - she is round, she is wearing the most simple dress, on her head is like a crown of a doll, but a red hat: she is holding a bag in her hand, and her high-heeled shoes are also red. One of the people who watched him from head to toe with enmity and hatred turned and left:

–*Xo 'rozqandga o 'xshamay o 'l!(You better die, than being like to lollipop)*
he said.

⁵¹ Хотамов Н.Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. –Тошкент: Ўқитувчи, 1979. –Б. 230

⁵² Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Биринчи жилд. –Тошкент: Ғафур Ғуллом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б. 193.

⁵³ Юқоридаги манба. – Б. 193 .

⁵⁴ Юқоридаги манба. – Б.194.

- *Qarigan chog'ida xo'rozqand yalamay domla ham o'lsin!*"(It is better to die than licking lollipop when he got old) - said another" ⁵⁶.

A. Qahhor used this tool as much as possible in his works such as "Sarob", "Koshchinar lights", "Sinchalak", "Mourning at the wedding", "tenacity", "Foresight". In the works "Mirage" and "Sinchalak" the characteristics of periphrasis are logically connected.

So, when periphrases are developed step by step in the plot of the work based on their sign, when they are justified, when they perform an artistic function in the work, they have an artistic and aesthetic value. In "Mirage" the words "Nice voice", "Lizard", "sinchalak" in "Sinchalak", and "Lollipop" in "Mourning at the wedding" have been raised to the level of periphrasis.

CONCLUSION

1. Studying the poetics of a work of art and checking it based on world standards is the most urgent theoretical issue of today era. Researching the text of a work of art on the basis of the structure of the work, analyzing each word and formal elements of the text in the aspect of realistic reflection of reality, opens the way to express the original meaning of the text.

2. The writer's artistic perception potential and skills are expressed and formed in all the elements that make up the structure of the work.

3. Narrator's narrative style and position are important in the structure of the work and in realizing its artistic integrity. This creative process is observed in the story "The Woman Who Didn't Eat Raisins".

4. Self-disclosure of images, spontaneity in the narrator's narration, leadership of relationships such as sarcasm, the presence of metaphorical words in the narrator's speech are the main principles that determine the author's skill.

5. In the "Headless Man" story, the narrator's deliberate bias toward negative characters is a unique manifestation of his emotional influence. In the "reflection" of artistic reality, the need to "graft" the presence of adventurous and realistic elements, the narrator's need not to indulge in excessive details, use exaggeration and conditional methods, and the ability to maintain the norm in the image was formed as a creative principle in A. Qahhor's work.

6. In order to ensure the artistic integrity, the narrator takes the lead in the structure of the work, and the impartial position of the narrator is observed in the story "The Woman Who Didn't Eat Raisins". The principle of self-revelation of characters in the style of the artist is also leading in this story. The presence of methods such as sarcasm, sarcasm, and bias in the narration method increases the artistic value of the story.

⁵⁵ Юқоридаги манба. – Б.180.

⁵⁶Абдулла Қаҳҳор. Асарлар. Беш жилдлик. Иккинчи жилд. –Тошкент: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б. 311.

7. Creative individuality is manifested in all elements of the work. A writer's style based on creative individuality is formed when defining the poetics of artistic creation.

8. The rhythm depends on such elements as the mental state of the hero, the lexical meaning of the words given in the artistic text, and their speech divisions. The occurrence of pauses in each line of words is the basis for the formation of rhythm and setting the tone of the text.

9. Phraseological phrases and ironic words given in the narrator's speech sometimes increase and sometimes decrease the rhythm of the story. The repetition of words expressing the rhythmic relation, the falling and increasing of the sound in the pronunciation, the sharp difference in the proportions of the words between the stops ensure the effectiveness of the work.

10. The use of formal means that create rhythm in the text changes the tone of the work. It ensures the participation of the image.

11. In details, there are cases related to national color, harmony with time and place. The detail develops in the plot, performs a specific function, is the basis for the creation of figurative observations, and serves to reveal the inner world of the characters.

12. In the works, detail performs an artistic-aesthetic function, is the main tool in the implementation of the author's concept, and achieves dynamism in the plot.

13. The writer creates images based on prototypes as a result of studying and observing the character of existing people in life. A. Qahhor used prototypes in the stories "Thief", "Patient", "Pomegranate", "Thousand Lives", "Headless Man" and the perfect description of the characters of the novel "Sarob".

14. The literature of each period has its own types, the perfected appearance of the character is considered a type, there are comic, humorous, satirical, ideal types, which are created on the basis of typification, individualization. Kabil Baba, Turobjon, Sotvoldi and Babar are considered social types and are among the characters created on the basis of typification.

15. The use of artistic image tools such as simile, comparison, comparison, irony, exaggeration, conditionality, and the use of phraseological expressions in the text ensure the richness of national color and artistry of the language of the work.

16. The portrait is the main figure in the structure of the work of art. The portrait has its role in ensuring the artistic integrity of the work, illuminating the inner world of the characters, and shaping them as an image. Simile, comparison, ironic tools in the portrait have an artistic aesthetic function, and he showed his creative skills in the works "Mirage", "Sinchalak", "Mourning at the wedding ", "Headless Man", "Thief".

17. Periphrasis is considered an extremely rarely used visual tool in works of art, and it has risen to the level of real art in "Mirage", "Sinchalak", "Mourning at the wedding ". The places where the paraphrase is used are considered the "peak"

points of the plot, and this is exactly the case in the story "The Woman Who Didn't Eat Raisins".

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc. 03/30.12.2019.Fil.05.02 ПО
ПРИСУЖДЕНИЮ НАУЧНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ФЕРГАНСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

ФЕРГАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТИ

РУСТАМОВА ИБОДАТХОН ИКРАМОВА

**ПОЭТИКА ПРОЗАИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АБДУЛЛЫ
КАХХОРА**

10.00.02 – Узбекская литература

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА НАУК (DSc) ПО
ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Фергана – 2022

Тема диссертации доктора наук (DSc) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № В2020.4.DSc.FH267

Диссертация выдана в Ферганском государственном университете.

Аннотация диссертации на трёх языках (узбекский, английский, русский (резюме)) размещена на веб-странице Ферганского государственного университета по адресу: www.fgu.uz и в Информационно-образовательном портале «Ziyoulat» www.ziyoulat.uz

Научный консультант:

Сайриллаев Азбар Гафурович,
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты

Расуллова Умиди Ирдонис кизи,
доктор филологических наук, профессор

Хамдамов Уллубек Абдувахабович,
доктор филологических наук, профессор

Насиров Азизидин Парманатович,
доктор филологических наук

Ведущая организация:

Национальный университет
Узбекистана

Защита диссертации состоится 10.09 2022 года 10 часов на заседании
Научного совета DSc.03/30.12.2019.FH.05.02 при Ферганском государственном
университете по адресу: 100151, г. Фергана, улица Мураббийлар, 19. Тел.: (99873) 244-66-
02;
факс: 99873) 244-44-01; e-mail: shb@fgu.uz

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре
Ферганского государственного университета (зарегистрирована под № 19)
Адрес: 100151, г. Фергана, улица Мураббийлар, 19. Тел.: (99873) 244-71-28

Аннотация диссертации рассмотрена 10.09 2022 года
(протокол рассылки № 30 от 10.09 2022 года)

Ш.М.Исмаилов
Президент Научного совета по присуждению
учёных степеней, доктор филол. наук, профессор

М.Т.Зокорин
Учёный секретарь Научного совета по присуждению
учёных степеней, кандидат филол. наук, доцент

З.Б.Кабилева
Член Научного совета по присуждению
учёных степеней, доктор филол. наук.

ВВЕДЕНИЕ (аннотация докторской диссертации)

Целью исследования является обоснование поэтики прозаических произведений А. Каххора с научно-литературной точки зрения, выявление уровня ее связи с композиционным строем произведения, повествовательной манерой рассказчика и анализом образов.

В качестве объекта исследования использовались рассказы, повести и романы, вошедшие в первый, второй и третий тома пятитомника «Сочинения» Абдуллы Каххора, в том числе романы «Мираж», «Огни Кощинара», «Рассказы из прошлого», «Птичка-невеличка», «Человек без головы», «Пророчество», «Траур на свадьбе», «Женщина, которая не ела изюма», «Тысяча жизней», «Учитель литературы», «Художник».

Предметом исследования является освещение художественного мастерства Абдуллы Каххора через анализ поэтики прозаических произведений разных жанров, выявление его место в развитии узбекской литературы XX века.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

доказано, что функция рассказчика в художественном осмыслении действительности в прозаических произведениях писателя проявляется в суммировании текстовых фрагментов, предоставлении информации о художественной действительности, направленной на читателя, взаимосвязи в единой системе направленного высказывания через монологические и диалогические речевые отношения;

исходя из возможностей романа, необъективности и нейтральности позиции рассказчика в рассказах, манере писателя эффективно использовать возможности жанра романа, роли рассказчика в структуре романа, доказано мастерство автора в использовании языковых возможностей в создании персонажей, т.е. сравнения, перефразирования и т.п.;

доказано, что роль ритма в структуре произведения, его зависимость от содержательных и формальных средств, значение ритмических единиц в речи героев и персонажей, знаки препинания, создающие ритм, - точка, кавычки, вопросительные знаки, восклицательные знаки являются ведущим формальным средством в художественном тексте;

выявлены особенности писательского стиля в формировании отрицательных персонажей героев произведения, их самораскрытие, динамика и функциональность, характерные для деталей и использования иронических выражений, его роль в развитии узбекской прозы XX века;

на основе анализа рассказов, повестей и романов писателя раскрыты его стилистические способности в создании образов на основе эстетически идеальных символов и прототипов, одобряемых и не одобряемых его художественно-эстетическими воззрениями, убедительность исполнения персонажей.

Внедрение результатов исследования:

из научных результатов изучения проблемы поэтики прозаических произведений А. Каххора:

из анализа поэтики прозаических произведений писателя, жанровых особенностей, духовного мира образов были использованы теоретические основы авторской концепции при реализации научно-практического проекта «Текстологический анализ каракалпакских народных песен и подготовка к изданию» № ФА-1-1006, проведенный в 2012-2017 гг., (справка № 27/1 от 27 января 2022 года Академии наук Республики Узбекистан, Каракалпакское отделение, НИИ гуманитарных наук). В результате было достигнуто научное совершенство текстологического анализа.

научные выводы, основанные на функции и позиции повествователя в прозаических произведениях, были использованы при реализации фундаментального научного проекта № ФА-0-43429 «Исследование теоретических вопросов жанров каракалпакского фольклора и литературы», проведенного в 2012-2012 гг. 2016 г. Академией наук Республики Узбекистан, Каракалпакское отделение, Научно-исследовательский институт гуманитарных наук (НИИ Гуманитарных наук Каракалпакского отделения Академии наук Республики Узбекистан Справка № 26/1 от 21 января 2016 г.) 2022). В результате были исследованы теоретические основы жанров.

наблюдения над поэтикой прозаического произведения использованы для разъяснения теоретических вопросов в учебнике «История современной литературы» (зарегистрированное свидетельство № 538-283 на основании приказа Министерства высшего и среднего специального образования № 538 от 25 декабря, 2021). В результате эти научные выводы послужили научному обогащению материалов учебника.

научно-теоретические воззрения, рекомендации о поэтических проблемах, художественном мастерстве были использованы при реализации практического проекта на тему «Абдулла Каххор в зеркале самостоятельного литературоведения» под номером А-1-070 (справка 01-02-/42 от 17 августа 2022 года директора Каирского дома-музея Абдуллы Кахора). В результате грантовые резюме и музейный фонд пополнились монографиями, статьями, тезисами и другими материалами, опубликованными в связи с исследованиями;

в практическом проекте «Рассказ Абдуллы Каххора» в Университете Артвина Коруха, Турция, материалы диссертации были использованы для изучения аспектов стиля письма и художественных навыков (Университет Артвина Коруха, 12 декабря 2021 г. - номер справки Е. 4635). В результате фонд гранта пополнился опубликованными материалами, связанными с исследованиями по определению поэтического своеобразия творческих прозаических произведений.

Структура и объем исследования.

Диссертация состоит из введения, четырех глав, заключения и списка литературы. Объем исследования составляет 242 страницы.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

- 1.Рустамова И. Абдулла Қаҳҳор насрий асарлари поэтикаси. Монография. –Фарғона: Poligraf Super Servis” нашриёти 2022. – 205 б.
- 2.Рустамова И Худбинлик фожиаси //ФарДУ. Илмий хабарлар. –2004 йил, 4-сон. –Б.41-45. [10.00.00 №20]
- 3.Рустамова И. “Сароб” романида образлар тасвирида портрет ва характер уйғунлиги.//ФДУ. Илмий хабарлар. –2004 йил, 1-сон. –Б.53-55. [10.00.00. №20]
- 4.Рустамова И. Абдулла Қаҳҳор ижодида муаллиф ва қаҳрамон муносабати.// Тил ва адабиёт таълими. –2007 йил, 3-сон. –Б. 33-35. [10.00.00. №.]
- 5.Рустамова И. Ижодда тип яратиш усуллари.//ФДУ. Хабарлар – Научный вестник ФерГУ. -2007 йил, 2-сон. . –Б. 23-27. .[10.00.00. №20]
- 6.Рустамова И.Худбинлик иллатининг бадий талқинлари.//ФДУ. Хабарлар – Нучный вестник ФерГУ. –2008 йил, 3-сон. .–Б. – 28-31. [10.00.00. №20]
- 7.Рустамова И. Бадий ижодда қиёслаш санъати ва унинг аҳамияти.// ФарДУ. Илмий хабарлар – Нучный вестник ФерГУ. –2010 йил, 1-сон. –Б. 41-45. .[10.00.00. №20]
- 8.Рустамова И.А.Қаҳҳор ижодида перефраз.// ФарДУ. Илмий хабарлар – Нучный вестник ФерГУ. –2011 йил, 2-сон, –Б. 30-33. [10.00.00. №20]
- 9.Рустамова И .Абдулла Қаҳҳор ижодида ўхшатиш ва унинг аҳамияти. ФарДУ. Илмий хабарлар – Нучный вестник ФерГУ. –2010 йил, 1-сон. –Б. 41-45 .[10.00.00. №20]
- 10.Рустамова И. Бадий ижодда деталлар функционалиги ва динамиклиги.// ФарДУ. Илмий хабарлар – Нучный вестник ФерГУ. –2020 йил, 6-сон. –Б. 66-68. .[10.00.00 №20]
- 11.Rustamova Ibodat Ikramovna. Rhythm Views on the Plot of the Work // Badiy asar syujetida ritm ko’rinishlari. // International Journal of Innovative Research. – India,June, 2021, –P. 8355-8357. Impact-faktor.7.512.
- 12.Rustamova Ibodat Ikramovna.ROVI FUNCTION IN THE STRUCTURE OF THE WORK//Asar strukturasi roviy funksiyasi//EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR) – India, May, 2021, –P. 624-66. . Impact-faktor.13.
- 13.Rustamova Ibodat Ikramovna. PORTRAIT AND ITS ARTISTIC-AESTHETIC FUNCTION IN THE WORKS OF ABDULLA QAHHOR//Abdulla Qahhor asarlarida portretning badiiy-estetik funksiyasi//AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH. –America, December, 2021, –P. 230-234. Impact-faktor. 8.047.

14. Rustamova Ibodot Ikramovna. NATIONAL DETAIL AND NATIONALISM IN ARTINTERPRETATION OF VALUES (ON THE EXAMPLE OF ULUGBEK HAMDAM'S NOVEL "FATHER") // Badiiy asarda milliy detallar tahlili (U. Hamdam "Ota" romani misolida // AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITARIAN RESEARCH. – America, December, 2021, – P. 196-198. **Impact-faktor. 8.047**

15. Рустамова И. Абдулла Қаҳҳор ҳикояларида ровий позицияси ва функцияси // “Адабиётшуносликнинг назарий муаммолари” мавзусидаги . илмий-назарий анжуман. – Тошкент: Фан, 2022. - январь. – Б. 120-125.

16. Рустамова И. Абдулла Қаҳҳор ҳикояларида ритм ва унинг ўзига хослиги // ФарДУ. Илмий хабарлар – Научный вестник ФерГУ. – 2021 йил, 6-сон. – Б. 190-193.

17. Рустамова И. Абдулла Қаҳҳор ҳикояларида ровий позицияси ва функцияси. Адабиётшуносликнинг долзарб муаммолари. Республика илмий-назарий онлайн анжумани материаллари. – Тошкент, 2022, – Б. 52-55.

18. Рустамова И. Бадиий образ ва унинг тарбиявий аҳамияти. // “Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида бошланғич таълимнинг янги тизими ва мазмунини шакллантириш масалалари” Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари. 1-қисм. – Фарғона, 2010. – Б. 27-30.

19. Рустамова И. Бадиий ижодда ўхшатиш ва унинг аҳамияти. // Филологиянинг долзарб муаммолари. Халқаро илмий-назарий анжуман материаллари. – Фарғона, 2013 йил. – Б. 45-50.

II бўлим (II часть; II part)

20. Рустамова И. Абдулла Қаҳҳорнинг тасвирлаш санъати. // Тил ва адабиёт таълими. 2002 йил, 6-сон. – Б. 76-78.

21. Рустамова И. А. Қаҳҳорнинг салбий қаҳрамон яратиш маҳорати. // – Фарғона, 2003 йил, – Б. 163-164.

22. Рустамова И. . Яна “Сароб” ҳақида сўз. // Ёш олимларнинг илм - фан тараққиётидаги роли. – Фарғона: 2004 йил, – Б. 35-37.

23. Рустамова И. Абдулла Қаҳҳорнинг сўз қўллаш маҳорати. Ўзбек услубшунослигининг долзарб муаммолари. Илмий анжуман. – Фарғона, 2006, – Б. 134-136.

24. Рустамова И. Абдулла Қаҳҳор ижодида муаллиф ва қаҳрамон. Серқирра истеъдод соҳиби. Абдулла Қаҳҳорнинг 100 йиллигига бағишланган илмий-назарий анжуман. – Фарғона: 2007. – Б. 18-20.

25. Рустамова И. Ижодда қиссахон ҳикоячи образи. // Илм-фан тараққиётида олимларнинг ўрни. Илмий амалий-анжуман материаллари. – Фарғона: 2008. – Б. 105-107.

26. Рустамова И. Абдулла Қаҳҳорнинг услубий маҳорати // Филологиянинг долзарб муаммолари. – Фарғона: 2008 йил, – Б. 40-45.

27. Рустамова И. Абдулла Қаҳҳор ҳикояларида характер. // Ворис. – 2009 йил, 1 сон. – Б. 19.

28. Рустамова И. Ижодда ўзига хослик ва муштараклик масаласи. // Ўзбек филологияси ва уни ўқитишнинг долзарб муаммолари.

Республика ёш олим ва иқтидорли талабаларининг илмий-амалий анжумани материаллари. –Фарғона, 2012. –Б. 77-80 .

29.Рустамова И. Абдулла Қаҳҳор ҳикояларида ўхшатиш ва унинг бадиий функцияси // Филологиянинг долзаб муаммолари. 2-қисм. –Фарғона, 2013. –Б. 70-73.

30.Рустамова И. Абдулла Қаҳҳорнинг “Бемор” ҳикоясини таҳлил этишда инновацион ёндашув.//ФарДУ. Илмий хабарлар - Нучный вестник ФерГУ Илова тўплам. –2012 йил. –Б. 49-50.

31.Рустамова И. Бадиий ижодда услубий маҳорат ва унинг аҳамияти.//Малакали педагогик кадрлар тайёрлаш ҳамда таълим тизимининг узлуксизлигини таъминлаш муаммолари. (З.Холматова билан ҳамкорликда). Илмий-амалий анжуман материаллари. –Фарғона, 2012 .–Б. 22-24.

32.Рустамова И. Бадиий ижодда ўхшатиш ва муаллиф концепцияси. //Филологиянинг долзарб муаммолари. Илмий-амалий анжуман материаллари. 2 қисм. –Фарғона, 2013. –Б. 50-53.

33.Рустамова И. Абдулла Қаҳҳор ижодида ўхшатиш ва унинг аҳамияти.// ФарДУ. Илмий хабарлар – Научный вестник ФерГУ. – 2015 йил, 4 сон. –Б. 66-70.

Автореферат Фарғона давлат университети адабиётшунослик
кафедраси илмий тадқиқот марказида
тахрирдан ўтказилди.

Босишга рухсат этилди-2022. Нашриёт босма табағи – 4,5.

Шартли босма табағи – 2,25. Бичими 84x108 1/32.

Адади 100. Баҳоси келишилган нархда.

«Poligraf Super Servis» МЧЖ

150100, Фарғона вилояти, Фарғона шаҳар, Авиасозлар кўчаси 2 -уй.

